

ДВАНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК СОБІ ХОЧЕТЕ

Переклад Максим Рильський

ДІЙОВІ
ОСОБИ

<i>Орсіно,</i>	герцог Іллірійський.
<i>Себастьян,</i>	молодий дворянин.
<i>Антоніо,</i>	капітан корабля, друг Себастьяна.
<i>Капітан корабля,</i>	друг Віоли.
<i>Валентин</i>	} придворні герцога.
<i>Куріо</i>	
<i>Пан Тобіо Гик,</i>	дядько Олівії.
<i>Пан Андреа Тряс.</i>	
<i>Мальволіо,</i>	ключник Олівії.
<i>Фабіан</i>	} слуги Олівії
<i>Фест, блазень</i>	
<i>Олівія.</i>	
<i>Віола,</i>	сестра Себастьяна.
<i>Марія,</i>	камеристка Олівії.

Придворні, священик, моряки, стражники, музиканти і слуги.

Місце дії — місто в Іллірії і морський берег поблизу.

СЦЕНА 1

Палац герцога.

Входять герцог, придворні і Куріо.
Музиканти супроводять їх.

Герцог Як музика — це пристрасті пожива,
То грайте! Хай від бурі чистих звуків
Моя жага з переситу помре.
Ще раз цей наспів! Як він завмирає!
Він пестить ухо, ніби вітерець,
Що лине над фіалками рясними
І краде пахощі у них для нас.
Спиніться! Годі! Відлетіли чари...
О дух любові, свіжий і нестримний!
Як море, ти в глибінь свою приймаєш
Усе, що падає тобі на хвилі, —
І враз воно, хоч дороге й високе,
Спадає на принадності й ціні.
О, стільки дивних образів в уяві,
Що і сама уява — ніби сон!

Куріо Чи хочете піти на влови, пане?

Герцог Кого ловити?

Куріо Лань.

Герцог Та я ж ловлю
Найблагороднішу на світі здобич.
Уперше я Олівію побачив —
І мовби все очистилось навкруг
Од чумної зарази. З того дня
Я ніби олень. Наче люті пси,
Палкі за мною гоняться бажання.

Входить Валентин.

Ну що! Які відомості від неї?

Валентин Мене не прийнято, ласкавий пане,
Але сказала так її служниця:
Сім років навіть і самі стихії
Її лица не вздріють без покрова.
Черницею, під вічним запиналом
Вона в кімнаті житиме своїй
І плакатиме ревними сльозами
Щодня — на згадку про свого брата,
Про кого пам'ять хоче зберегти
Нетлінною в печалі непорушній.

Герцог У кого серце створене так ніжно,
Що й братові цей борг любові платить,—
О, як вона любитиме, коли
Убито буде списом золотим
Всі інші почуття у неї в грудях;
І трони три — печінку, серце й мозок —
І всю красу один владар посяде!
Тож до квіток, у тінь садів полинем;
Найкращі мрії — вкриті балдахіном!

Виходять.

СЦЕНА 2

Берег моря.

Входять Віола, капітан і моряки.

Віола Як ця земля зветься, любі друзі?

Капітан Іллірія, ласкава пані.

Віола

Що ж
Робить мені в Іллірії? Мій брат
В Елізіумі темному блукає.
А може, не втонув він, моряки?

Капітан Самі ви врятувались випадково.

Віола

Мій бідний брат!.. Проте надія є,
Що випадково й він урятувався.

Капітан

Це правда. Розкажу вам на розраду,
Що в час, коли наш корабель розбився,
А він і всі, хто врятувався з нами,
До нашого хапалися човна,

Я бачив брата вашого. Розважний
І сміливий в великій небезпеці,
Себе до щогли міцно він в'язав.
Як Аріон на спині у дельфіна,
Додержував із хвилями він ладу,
Аж поки міг я бачити.

Віола

Спасибі!

За ці слова ось — золото! Коли
Рятунок мій — підстава для надії,
Слова такі — міцна підпора їй.
Ти знаєш цю країну?

Капітан

Добре знаю:

Родився я за три години ходу
Від цього місця.

Віола

Хто тут владарює?

Капітан

Шляхетний вдачею та йменням герцог.

Віола

Як звуть його?

Капітан

Орсіно.

Віола

А, я чула

Від батенька свого це ім'я.
Він нежонатий був.

Капітан

Такий і досі.

Якщо за місяць, доки плавав я,
Не одружився. Знаєте — малі
Охоче плещуть про діла великих;
Отож були чутки, що прагне герцог
З Олівією красною з'єднатись.

Віола

А хто вона?

Капітан

Це панна чеснотлива,

Кохана доня графа, що помер,
Її на брата старшого лишивши.
Недавно вмер і брат. Вона у тузі
Людського товариства відреклась.

Віола

О, як би я хотіла їй служити,
Своє ім'я від світу потаївши,
Аж поки слухна не настане мить!

Капітан

Нелегка річ: Олівія нікого
У себе не приймає. Навіть герцог
Даремно тратить заходи і час.

Віола Розумний ти і чемний, капітане.
Я знаю — іноді таїть природа
Негідну душу в оболонці красній.
Та хоч вірити — твоя душа
В гармонії з поставою твоєю.
Прошу тебе — я щедро заплачу —
Нікому не кажи, хто я. Одежу
Добудь мені, для справи відповідну;
Я хочу герцогові прислужитись.
Представ мене йому ти як кастрата
І вір, що труд твій марно не мине.
Співаю я і в музиці умію
Чуття свої передавати людям,
Тож герцогові чесно послужу.
Що буде далі — час мені покаже,
Лише мовчи про задуми мої.

Капітан Що ж, будьте євнухом, а я німим,
Або нехай мої осліпнуть очі!

Віола Спасибі, друже. Ну, ходім же далі.
Виходять.

СЦЕНА 3

Дім Олівії.

Входять пан Тобіо Гик і Марія.

Пан Тобіо Якого біса моїй небозі Олівії спало на думку так тужити за братом? Я певен, що журба — ворог життя.

Марія Йй-богу, пане, вам слід би раніше приходити додому: ваша небога, моя господиня, дуже обурена вашими нічними походеньками.

Пан Тобіо Хай собі обурюється, поки проти неї не обурились.

Марія Але ж вам більше б личило додержувати пристойності.

Пан Тобіо Личило? Та в мене й думки нема одягатись краще, ніж тепер. Моя одежа цілком годиться, щоб у ній пити, і чоботи теж, — а коли ні, хай вони повісяться на власних своїх вушках!

Марія Це пияцтво й гультьайство погубить вас: я чула, як моя панночка вчора говорила про це, та ще й про того йолопа-рицаря, що ви привели якось уночі до неї свататись.

Пан Тобіо Якого це? Пана Андреа Тряса?

Марія Та його ж!

Пан Тобіо Він не нижчий за кого-небудь в Іллірії.

Марія Ну й що ж по тому?

Пан Тобіо Він має три тисячі дукатів на рік.

Марія Так, але всіх цих дукатів йому тільки на рік і вистачає: він сутий дурень і марнотратець.

Пан Тобіо Фі, що ти мелеш! Він грає на віолі да гамба і розмовляє трьома чи чотирма мовами слово в слово, без книжки; він обдарований усіма дарами природи.

Марія Та вже звісної породи: дурень, та ще й забіяка. Коли б не дар полохливості, що приборкує потяг до сварок, то — розумні голови думають — він скоро дістав би в дар могилу.

Пан Тобіо Клянусь оцією рукою, падлюки і брехуни ті, хто каже так про нього! Хто вони?

Марія Це ті, хто додають до цього, що він пиячить щоначі у вашому товаристві.

Пан Тобіо Випиває за здоров'я моєї небоги. Я питиму за неї, доки в горло ллється і доки є напої в Іллірії. Хто не п'є на честь моєї небоги, поки йому мозок не піде шкереберть, той боягуз і падлюка. Ось так, красунечко! Castiliano vulgo*, сюди йде пан Андреа Тряс.

Входить пан Андреа Тряс.

Пан Андреа Пан Тобіо Гик! Як поживаєш, пане Тобіо Гик?

Пан Тобіо Любий мій пан Андреа!

Пан Андреа Здорова була, сувора красуне!

Марія Доброго здоров'я й вам, пане!

Пан Тобіо Приступай, пане Андреа, приступай!

Пан Андреа Хто це?

Пан Тобіо Камеристка моєї небоги.

Пан Андреа Люба панно Приступай, мені хочеться з вами ближче познайомитись.

Марія Мое ім'я — Марія, пане.

---

* Неясний вислів; скоріше за все він означає: «чемно кажучи» (ісп.).

Пан Андреа Ласкава панно Маріє Приступай!

Пан Тобіо Ви помилились, рицарю: приступай — це значить атакуй її, штурмуй її, добивайся її, нападай на неї.

Пан Андреа Клянусь честю, я не вчинив би цього в такім товаристві. Он воно що означає приступай!

Марія Прошавайте, панове!

Пан Тобіо І ти дозволиш їй так піти, друже Андреа? Щоб же тобі ніколи не виймати шлагги!

Пан Андреа І ви, панно, йдете звідси так, щоб мені ніколи не виймати шпаги? Красуне, невже ви думаете, що в ваших руках дурні?

Марія Пане, я не держу вас у руках.

Пан Андреа Виходьте заміж — і держатимете. От вам моя рука.

Марія Ну, пане, думати вільно все! Простягніть свою руку до шинквасу і дайте їй пити.

Пан Андреа Навіщо, кохана моя? Що означає ваша метафора?

Марія Вона суха, пане.

Пан Андреа Ну, гадаю, що так: я не такий осел, щоб не держати свою руку сухою. Але що означає ваш жарт?

Марія Сухий жарт, пане.

Пан Андреа Ви такими повні?

Марія Так, пане, вони в мене навіть на кінчиках пальців. Женіться, а тим часом я відпускаю вашу руку. От я й вийшла сухою з води.

(Виходить)

Пан Тобіо О рицарю, тобі бракує келиха канарського: я зроду не бачив, щоб ти падав так низько!

Пан Андреа Цього не бачили зроду, крім тих випадків, коли канарське валило мене з ніг. Мені здається, що іноді в мені не більше дотепності, як у звичайній людині. Я їм багато яловичини, це шкодить моїй дотепності.

Пан Тобіо Безперечно.

Пан Андреа Якби я подумав про це, то зарікся б їсти її. Я завтра поїду додому, пан Тобіо.

Пан Тобіо Pourquoi*, любий мій рицарю?

Пан Андреа Що таке «пурква»? Їхати чи не їхати? Шкода, що я не присвятив мовам того ч~~о~~у, який витрачав на фехтування, танці та влови. О, якби я тільки взявся до мистецтв!

Пан Тобіо Тоді у тебе була б чудесна голова з волоссям.

Пан Андреа Як, це поліпшило б мені волосся?

Пан Тобіо Звичайно! Адже бачиш, воно саме не хоче кучерявитись.

Пан Андреа Але воно таки до лица мені, правда?

Пан Тобіо Чудове волосся! Воно висить як льон на прядці, і я сподіваюсь побачити, як котрась хазяечка візьме тебе між ноги й почне його прядти.

Пан Андреа Йй-богу, я поїду завтра додому, пан Тобіо! Ваша небога не хоче показуватись; а коли вона й покажеться, то держу чотири проти одного, що не захоче мене! Сам герцог її домагається.

Пан Тобіо Вона не хоче герцога, вона не хоче шлюбу з людиною, що переважає її чи то багатством, чи розумом. Я чув, як вона присягалася в цьому. Тож є надія, друзяко!

Пан Андреа Я залишуся ще на місяць. Я людина дуже чудної вдачі — іноді я цілком удовольняюсь маскарадами й бенкетами.

Пан Тобіо А сам ти годен для цих пустощів?

Пан Андреа Так само, як і кожен чоловік в Іллірії, аби не значніший за мене родом. Я не хочу рівняти себе зі старим.

Пан Тобіо Ти сильніший у гальярді, рицарю?

Пан Андреа Йй же богу, я так умію врізати танець, як ніхто!

Пан Тобіо А я вмю зарізати барана.

Пан Андреа Я певен, що стрибаю не гірше, ніж будь-хто в Іллірії.

Пан Тобіо Чому ж усе те заховане? Чому ці дари закриті завісою? Хіба вони можуть укритись порохом, як портрет місіс Молл? Чому ти не ходиш до церкви, танцюючи гальярду, і не вертаєшся додому, танцюючи галоп? Я на твоєму місці тільки й ходив би дзигую; я б навіть за малою потребою ходив танцюючи. Що ти собі думаєш? Хіба ж годиться таїти свої таланти? Я думаю, глянувши на твою прекрасну ногу, що вона створена була під зіркою гальярди.

---

* Чому? (Фр.)

Пан Андреа Так, вона дужа і в панчосі вогняного кольору має непоганий вигляд. Чи не випити нам?

Пан Тобіо А що ж нам їде робити? Хіба ми не родились під сузір'ям Тельця?

Пан Андреа Тельця? Це знаменує груди й серце.

Пан Тобіо Ні, друже, це стрибки і стегна. Покажи-но, як ти стрибаєш.

Пан Андреа танцює.

Га! Вище! Га-га-га! Чудово!

Виходять.

СЦЕНА 4

Палац герцога.

Входять Валентин і Віола в чоловічому вбранні.

Валентин Коли герцог буде й надалі такий ласкавий до вас, Цезарію, то ви, очевидно, далеко сягнете: він знає вас усього три дні, і ви вже не чужий йому.

Віола Ви боїтесь або його примхливості, або моєї неуважності, коли не певні, чи буде він ласкавий до мене. Хіба він мінливий у своїй ласці, пане?

Валентин Ні, вірте мені.

Віола Спасибі вам. От іде й герцог.

Входять герцог, Куріо й почет.

Герцог Гей, хто бачив Цезарію?

Віола До ваших послуг, милостивий пане.

Герцог Ви стійте там. Цезарію, ти знаєш
Усе не менш за мене. Я тобі
Відкрив усі сердечні таємниці.
До неї йди, юначе добрий мій,
Відмов не слухай, стань біля дверей,
Скажи, що в землю ти вrostеш ногами,
А все-таки побачення доб'єшся.

Віола Я певен, пане, що коли вона
В печаль правдиву дуже ревню впала,
То не погодиться мене прийняти.

Герцог Кричи, нахабним будь, на бешкет зваяся —
Лиш виконай доручення моє.

Віола Гаразд, доб'юся до неї, — що ж тоді?

Герцог О! Весь мій пал відкрий моїй богині
І про незламну вірність сповісти.
Моїм довірником ти маєш бути:
Вона скоріше стане до розмови
Із юнаком, ніж з посланцем в літах.

Віола Не думаю, владарю мій ласкавий.

Герцог Мій хлопчику, повір мені: це правда.
Хто, бачиш, мужем назове тебе —
Твій юний вік обмовить неправдиво.
Уста Діани — чи вони ніжніші
І рум'яніші? А дівочий голос!
Так жінку ти нагадуєш усім.
Родивсь ти, знаю, під таким сузір'ям,
Щоб допомогти мені. Ви з ним ідіть —
Чотири, п'ять, а то і всі, байдуже!
На самоті я легше почуваюсь.
Тож виконай доручення моє, —
І будеш вільно жить, як твій володар,
І назовеш майно його своїм.

Віола Зроблю я все, щоб тільки полонити
Вам даму серця.

(*Вбік*)

Це на власну згубу!

Бо я сама з ним хочу стать до шлюбу!

Виходять.

СЦЕНА 5

Дім Олівії.

Входять Марія й блазень.

Марія Ну, або скажи мені, де ти був, або я рота не розкрию для твого виправдання. Пані моя звелить повісити тебе за те, що тебе довго не було.

Блазень Хай повісить! Хто на цьому світі добре повішений, тому лоба не забриють.

Марія Чому?

Блазень Йому бритва вже не потрібна.

Марія Пісна відповідь. Можу сказати тобі, де взявся цей вислів: забриють лоб.

Блазень Де, добра моя панно Маріє?

Марія У війську. Можеш сміливо говорити це в своїй дурості!

Блазень Еге, дай боже мудрість тим, у кого вона є, а дурні хай користуються своїми талантами.

Марія Тебе все-таки повісять за те, що ти так забарився. А може, виженуть геть — хіба це не те саме, що повісять?

Блазень Коли добре повісять — це часом рятує від нещасливого одруження. А щодо того, що мене виженуть, то тепер же літо.

Марія Отже, ти непохитний!

Блазень Так, обійдусь без підмоги.

Марія Дивись тільки під ноги, а то спіткнешся!

Блазень Йй же богу, можливо! Ну, йди своєю дорогою. Коли пан Тобію покине пити, то ти будеш найрозумнішою з Євиних дочок на всю Іллірію.

Марія Тихо, шахраю! Ні слова більш! От іде моя господиня: буде краще, коли ти отямишся й попросиш пробачення.

(Виходить)

Блазень Розуме, коли на те твоя воля, поможи як слід удати дурня! Ті мудрагелі, котрі вважають, що мають тебе, раз у раз опиняються в дурнях, а я, певний, що не маю тебе, можу вславитись мудрим, бо, як сказав Квінапал, «мудрий дурень ліпший за дурного мудреця».

Входять панна Олівія й Мальволіо.

Хай благословить вас бог, пані!

Олівія Виведіть це дурне створіння!

Блазень Гей, чуєте, люди! Виведіть пані.

Олівія Забирайся геть, сухий дурню! Я тебе більше знати не хочу; опріч усього, ти ще став безчесним.

Блазень Мої вади, пані, можна знищити випивкою й доброю порадою. Дайте сухому дурневі напитись, і він буде мокрий;

порадьте безчесному чоловікові виправитись, і коли він виправиться, то це вже не безчесний чоловік, а не може виправитись — нехай кравець його залатає. Адже всяка річ, коли не полагоджена, то залатана: звихнена чеснота латана гріхом; виправлений гріх латаний чеснотою. Годиться цей простий силогізм — гаразд; а коли ні — так і буде. Нема рогносця без нещастя, а краса — це квітка. Пані веліла вивести дурне створіння, а тому я знову кажу: виведіть пані.

Олівія Добродію, я казала вивести вас.

Блазень Прикра помилка! Пані моя, «*sicullus non facit mopachim*»*, тобто: мій мозок не одягнений у блазенське убрання. Добра мадонно, дозвольте мені довести, що ви дурні.

Олівія Ти можеш це зробити?

Блазень Ще й як, добра мадонно!

Олівія Доведи.

Блазень Я повинен висповідати вас для цього, мадонно. Чеснотлива мадонно, відповідай мені.

Олівія Гаразд, добродію, за браком іншої розваги я буду сповідатись перед вами.

Блазень Добра мадонно, чим ви журитесь?

Олівія Добрий блазню, смертю мого брата.

Блазень Я гадаю, душа його в пеклі, мадонно.

Олівія Я знаю, блазню, що душа його на небесах.

Блазень То чи не безглуздо ж, мадонно, журитися, що душа вашого брата на небесах? Гей, виведіть дурне створіння геть!

Олівія Що ти думаєш про цього дурня, Мальволію? Чи не вдосконалюється він?

Мальволію Так, і він буде вдосконалюватись аж до смертельних корчів: старість призводить мудреця до занепаду, а дурня вдосконалює.

Блазень Хай же бог вам пошле, пане, ранню старість, щоб дурість ваша пишніше розцвіла! Пан Тобію присягнеться, що я не лишиця, але не поставить і двох мідяків, що ви не дурень.

Олівія Що ти на це скажеш, Мальволію?

Мальволію Я дивуюсь, як ваша милість може мати втіху з такого нездарного негідника! Я бачив недавно, як звичайний дурень,

---

* «Одяг (клобук) не робить ченцем» (латин.).

у якого не більше мозку, ніж у каменя, примусив його змовкнути. Бачите, він уже сам не свій: якщо ви не смієтесь, не подаєте йому приводу для жартів, він і слова не мовить. Слово честі, розумні люди, що регочуться, слухаючи оцих нарочитих дурнів, самі стають для них блазнями.

Олівія О, в тебе хворе самолюбство, Мальволіо, і зіпсований смак. Хто благородний, невинний і вільно мислить, той вважає ті речі, які тобі здаються гарматними ядрами, за дрібний пташиний шріт. Визнаний дурень не лихословить, хоч і насміхається щохвилини, а людина, відома за розумну, не насміхається, а тільки й робить, що засуджує.

Блазень Нехай пошле тобі Меркурій свої дари за те, що ти так мудро говориш про дурнів!

Входять Марія.

Марія Панночко, там, біля брами, якийсь молодик; він дуже хоче з вами поговорити.

Олівія Він од герцога Орсіно, правда?

Марія Не знаю, панночко. Це вродливий юнак з належним почтом.

Олівія Хто з моїх людей затримує його?

Марія Пан Тобіо, панно, ваш родич.

Олівія Будь ласка, забери його звідти: він завжди говорить, як божевільний. Фі!

Марія виходить.

Іди, Мальволіо. Коли це посланець від герцога, то я хвора чи мене нема вдома. Скажи, що хочеш, аби його позбавитись.

Мальволіо виходить.

Бачите, добродію, як ваші дурощі старіються й набридають людям?

Блазень Ти так говорила про нас, мадонно, ніби твоєму старшому синові судилося бути блазнем. Хай начинить Юпітер його череп мозком, бо он іде один з твоєї родини, в якого дуже кволаріа mater*.

---

* М'яка оболонка мозку (латин.).

Входить пан Тобіо Гик.

Олівія Клянуся честю, він напідпитку. Хто там біля брами, дядечку?

Пан Тобіо Якийсь добродій.

Олівія Добродій? Який добродій?

Пан Тобіо Та добродій — чорт би забрав ті оселедці! Ну що, п'янюго?

Блазень Шановний пане Тобіо!

Олівія Дядечку, дядечку, як ви так зрання дійшли до такого градуса?

Пан Тобіо Гратися? Не буду я гратися! Там хтось біля брами.

Олівія І справді. Хто ж то?

Пан Тобіо Хоч би й сам дідько, мені що до того? Повірте мені, кажу я! Ет, одно на одно виходить!

(Виходить)

Олівія На що схожа п'яна людина, блазню?

Блазень На втопленика, дурня й скаженого: перший зайвий ковток робить його дурнем, другий — скаженим, третій топить його.

Олівія Іди ж по слідчого, хай нагляне за дядечком, бо він у третьому ступені пияцтва — утопився. Іди слідкуй за ним.

Блазень Він іще тільки скажений, мадонно. Дурень доглядатиме скаженого.

(Виходить)

Входить Мальволіо.

Мальволіо Панно, той юнак присягається, що буде говорити з вами. Я сказав йому, що ви хворі, то він запевняє, що знає про це і тому прийшов з вами поговорити. Я сказав, що ви спите. Він, очевидячки, знав і це наперед, бо саме тому прийшов поговорити з вами. Що сказати йому, панно? Він озброєний проти всякої відмови.

Олівія Скажи йому, що він не говоритиме зо мною.

Мальволіо Це йому сказано, а він одповів, що буде стояти біля ваших воріт, як стовп біля дверей шерифа, а таки з вами говоритиме.

Олівія Якого ж то роду людина?

Мальволіо Чоловічого.

Олівія Якого ж роду той чоловік?

Мальволіо Щонайгіршого. Він розмовлятиме з вами хоч волею, хоч неволею.

Олівія Який він на вигляд і якого віку?

Мальволіо Не досить старий як на чоловіка і не досить молодий як на хлопчика. Ні риба ні м'ясо, так — на межі хлопчика й чоловіка. Він досить гарненький і говорить дуже зухвало. Можна подумати, що в нього ще не обсохло молоко на губах.

Олівія Хай іде сюди. Поклич мені камеристку.

Мальволіо Камеристко, панночка кличе!

(Виходить)

Входить Марія.

Олівія Дай мені моє покривало. Іди накинь мені його на обличчя. Вислухаємо ще раз посланця від Орсіно.

Входить Віола.

Віола Хто із вас шановна господиня цього дому?

Олівія Говоріть зо мною, я відповідатиму за неї. Чого ви бажаєте?

Віола Світлосяйна, чудова й незрівнянна красо, прошу вас, скажіть мені: ви господиня дому? Бо я ніколи не бачив її. Мені не хотілось би, щоб промова моя пішла марно, бо вона знаменито написана, а мені нелегко було вивчити її напам'ять. Добрі мої красуні, не смійтеся з мене, я дуже чутливий до найменшої неповаги.

Олівія Звідки ви прибули, пане?

Віола На це я можу дуже мало сказати, і цього пигання нема в моїй ролі. Панно ласкава, дайте мені скромно впевнитись, що ви господиня цього дому, щоб я міг далі вести річ.

Олівія Ви актор?

Віола Ні, потаємне моє серце. А проте, клянуся пазурами хитрошів, я не те, чим здаюся. Ви господиня дому?

Олівія Коли я не забагато беру на себе, то я.

Віола Справді, коли це ви, то багато на себе берете. Що в вашій волі дати, в тому відмовити не ваша сила. Та це не стосується того, що мені доручено. Я поведу далі мову свою на хвалу вам, а потім відкрию вам суть даного мені доручення.

Олівія Перейдіть до головного; я звільняю вас од похвали.

Віола Шкода, я доклав багато праці, щоб її вивчити, і вона поетична.

Олівія Тим більше схожа вона на вигадку. Прошу вас, залиште її при собі. Я чула, ви говорили нахабно біля моєї брами, і я дозволила вам зайти не так для того, щоб вас вислухати, як на те, щоб подивуватись вам. Коли ви безумні, йдіть, коли ви при своїм розумі, говоріть коротко. Мені нема часу брати участь у такому химерному діалозі.

Мальволіо Чи не час вам розпустити вітрила, добродію? Ваша путь пролягає туди.

Віола Ні, славний юнго. Я ще поплаваю тут. Приборкайте вашого велетня, принцесо. Скажіть мені ваше слово: я посланий.

Олівія Напевно, ви принесли мені жахливу вість, коли робите такий страшний вступ. Виконуйте своє доручення.

Віола Воно призначене тільки для вашого слуху. Прийшов я не з оголошенням війни і не з вимогою данини. Я маю в руці оливкову гілку, і миром сповнені мої слова, як і розважністю.

Олівія Однак згадайте — почали ви досить нечемно. Хто ви? Чого ви хочете?

Віола Нечемності, що я виявив, навчився я в тих, хто зустрів мене. Хто я і чого я хочу — це діло таємниче, як дівоча честь; для вашого слуху — святощі, для кожного іншого — святокрадство.

Олівія Залиште нас самих. Послухаємо ті святощі.

Марія виходить.

Ну, пане, який же ваш текст?

Віола Чарівна панно...

Олівія Потішлива наука, і чимало можна про неї сказати. Де ж міститься ваш текст?

Віола У грудях Орсіно.

Олівія В його грудях? А в якому розділі його грудей?

Віола Кажучи методично, в першому розділі його серця.

Олівія О, я вже читала: це ересь. Більше не маєте нічого сказати?

Віола Панно ласкава, дозвольте мені глянути на ваше обличчя.

Олівія Ви маєте якесь доручення від герцога до мого обличчя? Ви збилися з тексту. Та гаразд — ми підіймемо завісу й покажемо вам картину.

(Скидає вуаль)

Гляньте, пане, це змальовано мій образ. Добре зроблено?

Віола Чудово зроблено, якщо не підроблено!

Олівія Ні! Не боїться ні дощу, ні вітру!

Віола У цій красі сама рука природи
Змішала тонко барви найніжніші.
Жорстокість явите нелюдську ви,
Якщо в могилу візьмете цю вроду,
Для світу копії не залишивши.

Олівія О пане, я не буду така жорстокосерда. Я видам каталоги своєї краси: вона буде інвентаризована, і кожна частка її, кожен куточок будуть прикладені до мого заповіту; приміром, параграф перший — уста — досить малинового кольору, параграф другий — пара сірих очей, з повіками на додаток; параграф третій — одна шия, одне підборіддя, й таке інше. Ви послані сюди вихваляти мене?

Віола Я бачу, панно, — горді ви над міру.
Та будьте ви й дияволом — проте
Прекрасні ви, і пан мій любить вас.
Таку любов лишить без нагороди
Не можна, хоч би ви носили навіть
Корону незрівнянної краси!

Олівія Як любить він?

Віола З мольбою і сльозами,
З зітханнями і палом вогняним!

Олівія Він знає — я люблю його не можу,
Мені відомо: чесний він, шляхетний,
Багатий, юності не сплямував,

Хорошу має славу, вчений, смільний,
На вроду красень. А проте мені
Його не вільно покохати. Він
Давно вже міг би відповідь цю мати.

Виола Коли б я вас кохав, як мій владар,
З такою мукою, з таким жаданням,—
Відмови вашої я б не збагнув,
Не зрозумів.

Олівія І що ж би ви вчинили?

Виола Поставив би при вашому порозі
Я куреня, вас кликав би щодень,
Писав би вам поеми молитовні
І навіть серед ночі їх співав би.
Тоді ім'я лунало б ваше скрізь,
Струмочком серед пагорбів дзвеніло:
«Олівія!» О, не було б спокою
Серед стихій небесних і земних,
І жалощі вам полонили б душу!

Олівія Зробили б ви чимало. Хто ж ви родом?

Виола Значніший, ніж багатий. А проте
Я дворянин.

Олівія Перекажіть Орсіно:
Не могу я кохать його. Нехай
Не шле вже посланців — хіба що, може,
Ви принесете відповідь од нього.
Прощайте. От за працю вам дарунок.

Виола Ця праця не за плату. Захуйте
Свій гаманець. Не я — володар мій
Солодкої жадає нагороди.
Нехай у того, хто коханий вам,
Камінне буде серце! Хай зневагу
Любов зустріне ваша, горда панно!
Іду звідсіль! Прощайте!
(*Виходить*)

Олівія «Хто ж ви родом?»
«Значніший, ніж багатий. А проте
Я дворянин». Клянуса, правда цьому!
Твоє обличчя, мова, стан гнучкий,
І вчинки, й розум — твій шляхетський герб.
О, тихше, тихше... Що, якби слуга

Був паном?.. Та невже таки так скоро
Можливо заразитися? Я бачу,
Що цей юнак лукаво й невидимо
Мені залав у серце. Що ж, хай так!
Мальволіо!

Входить Мальволіо.

Мальволіо До послуг, ясна пані.

Олівія Наздоженіть зухвалого посла
Від герцога: він персня тут лишив
Проти моєї волі. Я не хочу
Цього дарунку, не бажаю я.
Щоб герцога надіями він пестив!
Коли до мене прийде цей юнак,—
Йому я все це поясню. Іди ж,
Мальволіо.

Мальволіо Іду, ласкава пані.
(*Виходить*)

Олівія Що я чиню, сама гаразд не знаю.
Боюся — зір мій серце обманив.
Що ж, доле! Всі ми ходим під тобою,
І що судилось — буде те зі мною.
(*Виходить*)

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА I

Берег моря.

Входять Антоніо й Себастьян.

Антоніо Ти не хочеш залишатись довше й не хочеш, щоб
я йшов з тобою?

Себастьян З ласки твоєї — ні. Зорі мої темно світять надо
мною. Лукавство моєї долі може, чого доброго, заразити і твою.

Тож дозволь мені нести моє горе самому: лиха була б нагорода за твою любов, коли б я склав його тобі на плечі.

Антоніо Скажи принаймні, куди ти простуєш?

Себастьян Ні, пробач, моя гадана мандрівка — тільки примха. Але я чую в тобі таку прекрасну нотку скромності, що левен — ти не будеш вимагати в мене відкрити мою таємницю, тому сам охоче признаюсь тобі в ній. Маєш знати, Антоніо, що ім'я моє Себастьян, хоч я й зову себе Родріго. Батько мій був той Себастьян із Мессаліна, про якого, я знаю, ти чув. Він залишив після себе мене й сестру, — ми вродились одночасно. О, коли б небесна воля судила нам одночасно і вмерти! Але ти, друже, став цьому на перешкоді, бо, може, за годину перед тим, як ти врятував мене з морської безодні, сестра моя потонула.

Антоніо Боже мій!

Себастьян Хоча й говорили люди, що вона дуже на мене схожа, не один, проте, звав її красунею. Та я, хоч і не міг поділяти з ними їхнього захоплення, сміливо скажу: сама тільки заздрість не могла назвати душу її прекрасною. Вона втонула, друже мій, у солоній воді, а я топлю її пам'ять у солоних сльозах.

Антоніо Пробач, друже, за погану гостинність.

Себастьян О добрий Антоніо, пробач мені за всі турботи!

Антоніо Коли ти не хочеш убити мене за мою любов — дозволь мені бути твоїм слугою.

Себастьян Коли ти не можеш знищити того, що зробив, тобто вбити того, кому врятував життя, то не вимагай цього. Прощай навіки! Серце моє таке сповнене чутливості, я настільки успадкував натуру своєї матері, що з найменшого приводу очі мої зраджують мене. Я йду до двору графа Орсіно. Прощай!

(Виходить)

Антоніо Усіх богів тобі благословення!
Навкруг Орсіно вороги мої,
А то б тебе зустрів я скоро знову.
Проте дарма! Не зважу на біду,
Услід тобі я, мов на гру, піду!

(Виходить)

Вулиця.

Входить Віола;
Мальволіо йде слідом за нею.

Мальволіо Це ви були шойно у графині Олівії?

Віола Так, добродію. Я йшов поволі і дійшов тільки до цього місця.

Мальволіо Вона вертає вам цього персня; ви могли б звільнити мене від турботи, якби забрали його самі. Крім того, вона просить вас рішуче запевнити свого герцога, що вона не хоче його. І ще одно: щоб ви не сміли більше приходити сюди з його дорученням, хіба лише на те, щоб сказати, як ваш герцог прийняв її слова. Беріть же!

Віола Вона не взяла у мене персня — і я не прийму його.

Мальволіо Слухайте, пане: ви його зухвало кинули їй, і її воля — повернути його вам. Коли він вартий того, щоб нахилитись, — ось він лежить у вас перед очима; а коли ні — хай належить цей перстень тому, хто знайде його.

(*Виходить*)

Віола Я не давала жодного їй персня!
Невже її я зчарувала, доле?
Вона на мене пильно так дивилась,
Аж ніби очі мову їй скували,
Й уривчасті були її слова.
Так, закохалась в мене, безперечно,
І ніжні хитрощі свого кохання
Послала з цим сердитим посланцем.
Не посилав їй персня герцог мій —
Я в ній буджу солодкий пал бажання!
Нещасна! Краще б покохала снівид!
О ти, людська одеже! Як лукаво
Людські ти очі можеш обманити!
Як легко може лицемір відбити
Свій образ у восковім серці жінки!
Не ми цьому причина — наша квалість,
Не винні ми, що створено нас так!

Чим це кінчиться? Любить владар мій
Графиню палко,— ох, а я, нещасна,
Його люблю гарячим почуттям!
Вона ж, Олівія, мене кохає,
Обманена цим одягом. Що буде?
Коли юнак я — не мені шукати
Взаємності Орсіно; а коли
Я дівчина — зітхатиме даремно
Олівія прекрасна. Розв'яжи
Цей вузол, часе: я не маю сили
Розплутати клубок незрозумілий!
(*Виходить*)

СЦЕНА 3

Дім Олівії.

Входять пан Тобіо і пан Андреа.

Пан Тобіо Іди сюди, пане Андреа! Не бути після півночі в постелі — це значить рано вставати, а *diluculo surgere**, ти знаєш...

Пан Андреа Ні, їй-богу, не знаю. Але я знаю, що пізно не спати — це значить пізно не спати.

Пан Тобіо Хибний висновок — брідкий, як порожній кухоль. Просидіти довго після півночі, а потім лягти спати — це значить лягти рано. Хіба ж наше життя не складається з чотирьох стихій?

Пан Андреа Кажуть, що так: але я думаю, що воно складається з їжі й пиття.

Пан Тобіо Та ти вчений! Отож пиймо і їжмо! Гей, Маріє! Вина!

Пан Андреа Іде дурень, їй-богу!

---

* *Diluculo surgere saluberrimum est* — найкорисніше для здоров'я — це рано вставати (*латин.*).

Блазень А, серденька мої! Чи ви коли бачили вивіску «Три дурні»?

Пан Тобіо Здоров, осле! Отепер піде в нас діло на лад!

Пан Андреа Клянусь, у дурня чудесне горло. Я дав би сорок срібняків, щоб мати такі ноги й такий славний голос для співу, як має цей дурень. Йй же богу, ти хороше вчора молов нісенітниці, коли розповідав про Пігрогромітуса і про вапіанів, що пройшли за квебуський меридіан. Далєбі, це було дуже хороше! Я передав тобі срібняка для твоєї коханки — одержав ти його?

Блазень Я сховав твій подарунок, бо ніс пана Мальволю — не пужално; моя коханка білоручка, а мірмідонці — не пивниця.

Пан Андреа Знаменито! Найкращі жарти, кінець кінцем! Ну, тепер пісню!

Пан Тобіо Заспівай! Ось тобі срібняк — утни якої-небудь.

Пан Андреа Ось маєш і від мене; коли один рицар дає...

Блазень Яку вам пісню — про любов чи про доброзвичайність?

Пан Тобіо Про любов, про любов!

Пан Андреа Так, так! Що там мені доброзвичайність!

Блазень

(співає)

Де ти, любя, де ти бродиш,

Чом до мене не приходиш

Слухать пісні звук?

По розлуці йде кохання —

І це добре без ваганя

Знають дід і внук.

Пан Андреа Йй-богу, чудесно!

Пан Тобіо Чудесно, чудесно!

Блазень

(співає)

Що таке любов, чи знаєш?

Ти даремно утікаєш,

Як прийшла вона.

Що там буде — не вгадати;

Треба швидше цілувати —
Молодість мина!

Пан Андреа Медовий голос — присягаюся своїм риварством!

Пан Тобіо Спокусливий!

Пан Андреа Медовий і спокусливий.

Пан Тобіо Коли вдихати його носом, затхнути можна. А чи не вшкварити нам так, щоб саме небо затанцювало? Чи не злякати сову таким хором, що вимотав би з одного ткача три душі? Зробимо це?

Пан Андреа Коли ви мене любите — зробимо. Найкраще в світі — хор.

Блазень Клянусь вашою дамою, пане, найкраще в світі — хорт!

Пан Андреа То-то ж. Починаймо: «Мовчи, шахраю...»

Блазень «Мовчи, шахраю»? Але ж тоді я буду змушений називати вас, добродію, шахраєм!

Пан Андреа Я вже не вперше змушую людей називати мене шахраєм. Починаймо, дурню. Це починається так: «Мовчи...»

Блазень Я ніколи не почну, коли мовчатиму.

Пан Андреа Славно! Йй-богу! Ну, починаймо!

Співають хором. Входить Марія.

Марія Що це за котячий концерт? Коли моя пані не покличе свого ключника Мальволіо, щоб він випхав вас за двері, то не вірте тоді жодному моему слову.

Пан Тобіо Ваша пані — китаянка, а ми — політики. Мальволіо — опудало, а «ми — три веселі молодці!» Хіба я йй не родич? Не одної з нею крові?

(Співає)

Тра-ля-ля-ля, тра-ля-ля-ля...

Колись у Вавілоні

Вже, любя панночко моя...

Блазень Йй-богу, пан рицар чудесно клеїть дурня!

Пан Андреа Так, він робить це непогано, коли в добрім настрої, і я теж. У нього це виходить майстерніше, зате в мене природніше.

Пан Тобіо

(співає)

Як день дванадцятий настав
У грудні того року,
Зійшлись...

Марія Ради бога, тихо...

Входить Мальволіо.

Мальволіо Подуріли ви, панове, чи що? Що у вас — ні стида, ні сорому, щоб горлати серед ночі, як п'яні лудильники? Ви, певно, хочете обернути дім моєї господині на корчму, що ревете на все горло свої пісні, нітрохи не стишуючи голосу? Чи ви не шануете ні місяця, ні осіб, ні часу?

Пан Тобіо Ми співали завчасу, добродію. Забирайтесь геть!

Мальволіо Пане Тобіо, я мушу поговорити з вами широ. Пані моя веліла сказати вам, що хоч вона й дала вам притулок як родичеві, але не хоче мати ніякого діла з вашим гультяйством. Коли не можете розлучитися з негідною своєю поведінкою, то пані охоче розлучиться з вами.

Пан Тобіо

(співає)

Прощай, прощай, красунечко моя...

Марія Гаразд, добрий пане...

Блазень

(співає)

Розлуки час настав...

Мальволіо Невже цьому правда?

Пан Тобіо

(співає)

Та не умру ніколи я!

Блазень

(співає)

Оце-то вже збрехав!

Мальволіо Це не робить вам честі.

Пан Тобіо

(співає)

Чи не прогнать його мені?

Блазень

(співає)

Не проженете, ні, ні, ні!

Пан Тобіо

(співає)

За двері витурити вмигь!

Блазень

(співає)

Ану ж бо, спробуйте, зробіть!

Пан Тобіо Ви збилися з плугу, мосьпане! Ви казна-що городите! Ти ж ключник — та й годі! По-твоєму, коли ти чеснотливий, то не бувати на світі ні пирогам, ні пиву?

Блазень Правда, клянуся святою Анною! Та й імбир не пектиме в роті!

Пан Тобіо Авжеж! Ідіть, мосьпане, забирайтесь, поки цілі! Вина, Маріє!

Мальволіо Якби ви, Маріє, хоч трохи дорожили ласкою вашої пані, то не потурали б цій розпусті. Вона знатиме про це, вірте моєму слову.

(Виходить)

Марія Іди, іди, капловух!

Пан Андреа А було б так само добре, як випити натщесерце, — викликати цього пахолка на двобій, а потім не з'явитись і пошити його в дурні!

Пан Тобіо Зроби так, рицарю! Я напишу для тебе виклик чи на словах перекажу йому про твій гнів.

Марія Любий пане Тобіо, потерпіть цю ніч. Відколи той юнак від герцога був сьогодні у пані, пропав її спокій. А з мосьє Мальволіо я впораюсь сама. Коли я не зроблю з нього посміховища, то можете вважати, що в мене не вистачить розуму лежати рівно в постелі. Я знаю, що можу це зробити.

Пан Тобіо Гаразд, гаразд. Розкажи, що ти знаєш про нього.

Марія Мені часом здається, що він щось на взірєць пуританина.

Пан Андреа О, якби я так думав, то побив би його, як собаку.

Пан Тобіо Що? За те, що він пуританин? Які ж твої підстави, дорогий рицарю?

Пан Андреа Ті підстави, що я хотів би підставити йому ногу.

Марія Який він там у біса пуританин — підлабузник, та й годі, осел, що вивчився пишної мови та її розсипає її пригорщами. Він страшенно самовпевнений і гадає, що весь набитий чеснотами, та й вірить свято, що хто тільки гляне на нього, так і закохається. От саме на цій vadі я збудую свою помсту.

Пан Тобіо Що ж ти думаєш зробити?

Марія Підкидатиму йому туманні любовні листи. В них матиме він опис своєї борідки, ніг, ходи, виразу очей; буде там і про лоб, і про колір обличчя. Я вмію писати дуже схоже на руку графині, вашої небоги. Коли нам трапиться часом забута записка, то ми насилу можемо розпізнати, хто з нас її писав — я чи пані.

Пан Тобіо Знаменито! Я чую славний жарт!

Пан Андреа І мій ніс теж його унюхав.

Пан Тобіо Він подумає, що ті листи, які ти йому підкинеш, од моєї небоги, і що вона в нього закохалася.

Марія От-от, ви вгадали, якої масті мій коник!

Пан Тобіо І ти на цьому конику обернеш його на осла.

Марія На осла, я певна.

Пан Андреа О, це буде пречудесно!

Марія Розкішна витівка, запевняю вас. Я знаю, моє зілля вплине на нього. Я поставлю вас двох, а блазня третього там, де він матиме знайти листа. Пильуйте, як він його буде тлумачити. На сьогодні досить,— добраніч, і хай вам присниться наш жарт. Прощайте!

(Виходить)

Пан Тобіо Добраніч, амазонко Пентезілеє!

Пан Андреа Як на мене, славна вона дівка!

Пан Тобіо Добре вивчена гонча і обожнює мене. Та що в цім дивного?

Пан Андреа Мене теж якось обожнювали.

Пан Тобіо Ходімо спати, рицарю. Треба б, щоб тобі ще прислали грошей.

Пан Андреа Коли мені не пощастить одружитися з твоєю небогою, то я сильно схибив у розрахунках.

Пан Тобіо Пиши тільки, щоб тобі прислали грошей. Коли ж вона не буде твоєю, то назви мене безголовим.

Пан Андреа Коли я цього не зроблю, то не вір мені ніколи. Розумій, як хочеш.

Пан Тобіо Ходімо, ходімо! Я зготую грогу. Пізно вже лягати спати. Ходім, рицарю, ходім, рицарю!

Виходять.

СЦЕНА 4

Палац герцога.

Входять герцог, Віола, Куріо та інші.

Герцог Хай грає музика! Привіт вам, друзі!
Ну, любий мій Цезарію, ту пісню,
Ту пісню давню ще й стару, що вчора!
Вона немовби зм'якшує мій пал
І пестить вухо краще, як мінливі
І пустотливі арії сучасні.
Один куплет лиш!

Куріо Жаль — нема того,
Хто міг її, владарю, проспівати!

Герцог Кого саме?

Куріо Феста, жартівника, пане мій, блазня, що не раз
вельми тишив батька пані Олівії. Він десь недалеко.

Герцог Розшукати негайно Феста, а тим часом заграйте
цей мотив.

Куріо виходить. Музика.

Мій любий хлопче,
Як доведеться покохать тобі,
Згадай мене в солодкому стражданні,
Я ж бо такий, як всі ті, хто кохає,—
Мінливий і зрадливий. Так, у всім,

- Опріч одного в серці почуття,
Одного образу. Що, гарний наспів?
- Віола* Чудовий! Він бринить, немов луна
В чертозі, де кохання владарює.
- Герцог* Прекрасно сказано! Ручусь життям,
Що хоч і юний ти, а вже твій погляд
Не раз спинявся на коханій. Правда ж?
- Віола* Так, волод'арю.
- Герцог* Ну, яка ж вона?
- Віола* До вас подібна.
- Герцог* Коли справді так,
Тебе вона не гідна. Скільки літ їй?
- Віола* Вона у вашім віці.
- Герцог* Не гаразд,
Клянуся небом! Жінці-бо годиться
Виходити за старшого літами,
Щоб повновладно в серці панувать.
Адже, мій хлопче, хоч і як себе
Ми хвалимо, а визнати належить,
Що ми міпльвіші в своїх чуттях,
Ніж внучки Єви.
- Віола* Суша правда, пане.
- Герцог* Отож нехай твоя кохана буде
Молодша, аніж ти, бо всі жінки —
Троянди, що, розцвівши, одцвітають.
- Віола* Ох, правда ваша! Як це боляче
Зів'янути, лиш розквіту дійшовши!
- Входять Куріо з Блазнем.
- Герцог* Вчорашню пісню заспівай нам, друже.
Цезарію, запам'ятай її.
Це стародавня, проста, люба пісня,
Її співають вечорами прялі,
Вона коханням грається невинно,
Як пізній вік.
- Блазень* Співати, володарю?
- Герцог* Прошу, співай.

Музика.

Блазень Смерте, смерте, скоріш прибувай!
Кипариси отінять могилу.
Ти, дихання, скоріш вилітай!
Це ж кохана рука мене вбила.
Оповийте зеленим плющем
Саван білий.
Всі чуття, що палали вогнем,
Відлетіли.
Хай не буде квіток дорогих
На труні моїй чорній,
Хай ніхто мене з друзів моїх
До грудей не пригорне!
Поховайте без слів і розмов
Прах мій тлінний,
Щоб довіку ніхто не знайшов
Домовини!

Герцог Ось тобі за твою працю.

Блазень Яка ж це праця, мій пане? Мені самому, пане,
спів дає насолоду.

Герцог Коли так — плачу тобі за твою насолоду.

Блазень Гаразд! За насолоду рано чи пізно треба платити.

Герцог Тепер дозволь мені тебе звільнити.

Блазень Хай зласкавиться над тобою бог меланхолії, і хай кравець пошиє тобі одержу з тафти мінливого кольору! Твоя душа — справжній опал! Я посилав би людей з такою рівною вдачею, як у тебе, на море: хай би вони плавали собі всюди, невідомо куди й для чого. Прощай!

(*Виходить*)

Герцог Нехай усі, крім Цезарію, вийдуть!

Курію й почет виходять.

Ще раз, Цезарію, піди до неї.
До царственно-жорстокої красуні,
Скажи: шляхетніша моя любов
За цілий світ, у ній немає бруду.
Багатства всі, усі дари фортуни —
Зрадливе це, як і сама фортуна,
Але її краси алмаз прекрасний
Мені **навіки** душу полонив.

Віола А як вона вас, пане, не кохає?

Герцог Не жду такої відповіді я.

Віола Ви уявіть — є дівчина на світі,
Що любить вас із мукою такою,
Як ви Олівію, а ви її
Не любите. Що слід вчинити їй?

Герцог Такої пристрасті жіноче серце
Вмістить не може, як моє вмістило.
Любов жіноча — це лише жага,
Порив це плоті, а не серця пал,
Тому ця пристрасть швидко так минає.
Моя любов голодна, ніби море,
Тож не рівняй кохання, що до мене
Жінки примхливі можуть відчувати,
З моїм коханням.

Віола А проте я знаю...

Герцог Що знаєш ти?

Віола Жіночу марну пристрасть!
Вони зрадливіші і справді серцем.
Була у батенька мого дочка,
Яка могла б вас полюбити, пане.

Герцог Життя її?

Віола Листок порожній, пане.
Чуттів своїх вона не виявляла,
А таємниця, як гробак у квітці,
В'ялила личенько її рожеве —
І, повна туги чорної й тяжкої,
Вона, немовби статуя терпіння,
До горя усміхалася. Така була
Любов її — любов жіноча, справжня.

Герцог Твоя сестра померла від любові?

Віола Я — дочки всі й сини, що є в родині,
Проте не знаю... Що ж, іти мені
До тої дами?

Герцог Так, мій милий хлопче.
Біжи, лети, дай цей дарунок їй:
Любов моя терпіти більш не може.

Виходять.

СЦЕНА 5

Сад Олівії.

Входять пан Тобіо, пан Андреа й Фабіан.

Пан Тобіо А йди-но сюди, пане Фабіане.

Фабіан А звісно, йду: коли я втрачу хоч краплю цього жарту, то хай мене зварять у казані з меланхолією.

Пан Тобіо Ти будеш радий, коли та шельма пошиється в дурні?

Фабіан Буду найщасливіший з людей! Ви знаєте, одного разу він позбавив мене ласки графині через ведмежі лови.

Пан Тобіо На злість йому ми спустимо ведмедя ще раз і посміємося з нього так, що на ньому живого місця не лишиться. Правда, пане Андреа?

Пан Андреа Коли ми цього не зробимо, то й жити не варт.

Пан Тобіо Он іде наше чортеня.

Входить Марія.

Ну як там, індійське моє золото?

Марія Сховайтесь всі троє за те дерево: йде Мальволіо. Він був там, на сонці, півгодини вивчав манери перед власною своєю тінню. Дивіться пильно, — ручуся, що цей лист оберне його в премудрого йолопа. Тихше, ради нашої витівки! Лежи тут!

(Кидає на землю листа)

Он наближається рибка, яку нам треба зловити на вудку.

(Виходить)

Входить Мальволіо.

Мальволіо Це тільки щастя; все — щастя. Марія якось сказала мені, що графиня любить мене, і я чув сам, як вона виразно натякала, що коли б у когось закохалась, то був би то чоловік, подібний до мене. Крім того, вона поводить ся зо мною з більшою пошаною, ніж із будь-ким, хто їй слугує. Що ж тут роздумувати?

Пан Тобіо Яка самовпевнена тварюка!

Фабіан Ох, тихше! Ці мудрування обертають його на знаменитого індики. Ач як настовбурчилося пір'я!

Пан Андреа От, їй-богу, відлупцював би я цього мерзотника!

Пан Тобіо Тихо, кажу!

Мальволіо Якби я був графом Мальволіо...

Пан Тобіо Ах, негідник!

Пан Андреа Пристукнути його! Пристукнути його!

Пан Тобіо Тихо, тихо!..

Мальволіо Є такі приклади. Пані Стрейчі вийшла заміж за камердинера.

Пан Андреа А, пропав би ти, розпуснику!

Фабіан Ох, тихше! Тепер він поринув по самі вуха. Дивіться, як його надимає уява.

Мальволіо Три місяці минуло, як я з нею одружений; я сиджу в своєму маєтку...

Пан Тобіо Якби мені лук, щоб попасти йому в око!

Мальволіо Скликаю своїх підданців, сам у оксамитовій мережаній одежі; тільки-но встав з постелі після денного відпочинку, залишивши в сні Олівію...

Пан Тобіо Грім та блискавка!

Фабіан Тихше, тихше!..

Мальволіо А потім знаходить на мене панська примха, і, глянувши на них удавано скромним поглядом, я кажу їм, що знаю своє місце так, як я хотів би, щоб вони знали своє,— і прошу покликати мого свояка Тобіо.

Пан Тобіо Тисяча проклять!

Фабіан Та тихше ж, тихше, тихше, прошу вас!..

Мальволіо Семеро моїх слуг слухняно біжать по нього. Я тим часом нахмурюю лоб, заводжу, можливо, годинника чи там граюся з якоюсь коштовною річчю. Тобіо підходить; він уклоняється мені...

Пан Тобіо Невже залишити цього молодця живим?

Фабіан Хоч би кіньми тебе топтали — мовчи.

Мальволіо Я так-от простягаю йому руку й ховаю мою дружню усмішку під суворим поглядом.

Пан Тобіо Невже Тобіо не вдарить тоді тебе по пиці?

Мальволіо І кажу: родичу мій Тобію, доля з'єднала мене з твоєю небогою, і це дає мені право говорити...

Пан Тобіо Що, що?..

Мальволіо Ти повинен облишити своє пияцтво...

Пан Тобіо Ах ти шолудивий!

Фабіан Потерпіть, а то пропаде наш задум.

Мальволіо Крім того, ти марнуєш свій час із бовдуром.

Пан Андреа Це про мене!

Мальволіо Із таким собі паном Андреа...

Пан Андреа Я так і знав, що це про мене, бо не раз уже мене називали бовдуром.

Мальволіо А це що таке?

(Підіймає листа)

Фабіан Попався на принаду!

Пан Тобіо Ох, мовчіть! Нехай дух жарту навіє йому читати вголос!

Мальволіо Клянусь життям, це почерк моєї господині: ось її «ц», її «у» і її «т». Саме так вона пише велике «Т». Це, безперечно, її рука.

Пан Андреа Її «ц», її «у», її «т». Що воно?

Мальволіо

(читає)

«Невідомому коханому цей лист і найкращі мої побажання»,— безперечно, її вислів. Стривай, ось печатка! Цсс! І печатка її— з головою Лукреції, та сама печатка, що нею вона звичайно запечатує свої листи. Так, це моя пані. Хто ж інший?

Фабіан Загруз по саме тім'я!

Мальволіо

(читає)

«Юпітер знає, що люблю,
Одну плекаю мрію,
Але назвать любов мою
Нікому я не смію».

Назвати не смію. О, коли б це був ти, Мальволіо!

Пан Тобіо Повісив би тебе, тварюко!

Мальволіо

(читає)

«Усім закон слова мої,
Але з коханням криюсь.
Це «М», це «О», це «А», це «І» —
Назвати не надіюсь».

Фабіан Премудра загадка!

Пан Тобіо Чудове дівчатко, кажу я вам!

Мальволіо М, О, А, І — стривай, подумаймо, подумаймо, подумаймо.

Фабіан Ну й піднесла ж вона йому!

Пан Тобіо І як же воно йому до смаку!

Мальволіо «Усім закон слова мої...» Ну, її слова можуть бути мені законом: я служу їй; вона моя пані. Це ясно всякому; тут нема чого роздумувати... А кінець! Що могла б значити ця ниточка літер? Коли б я міг зробити так, щоб це було схоже на щось у мені... Стривай! М, О, А, І...

Пан Тобіо Так, так, думай. Потрапив на слід!

Фабіан Пес загавкав, ніби почув лисицю.

Мальволіо «М» — Мальволіо, ну, так починається мое ім'я.

Фабіан Хіба я не казав, що так він це й зрозуміє? У цього песика прекрасний нюх.

Мальволіо «М». Але тоді нема узгодження з дальшим. Мало б далі йти «А», а йде «О».

Фабіан На цьому «О», сподіваюсь, усе й кінчиться.

Пан Тобіо Або закінчиться, або я відлупцюю його так, що він закричить «О»!

Мальволіо А далі йде «І».

Фабіан Еге, якби ти мав око на потилиці, то побачив би більше ганьби позаду, ніж щастя попереду.

Мальволіо М, О, А, І... Це не так зрозуміло, як здавалось; а проте, коли трошки переставити, то якраз вийде на мене, бо кожна літера є в моему імені... Стривай, далі проза.

(Читає)

«Коли це потрапять у твої руки, обміркуй. Зоря моя вища за твою, але не бійся величі: одні родяться великими, інші здобувають велич, а на декого вона падає згори. Доля твоя розкриває тобі обійми; хай твоя кров і твоя душа охоплять її. І, щоб привчити себе до того,

чим ти станеш, скинь свою смиренну оболонку і явись іншим. Не церемонься з моїм родичем, будь суворий із челяддю; хай уста твої виголошують промови державного значення; поведься не як усі; це радить тобі та, що по тобі зітхає. Згадай, хто хвалив твої жовті панчохи і бажав бачити тебе у підв'язках навхрест,—запам'ятай це! Вперед, твоя доля в твоїх руках! Коли ні, то нехай я й далі бачитиму тебе ключником, товаришем слуг, негідним торкнутися перстів Фортуни. Прощай! Та, що хотіла б помінатися з тобою послугами. Щаслива нещасливиця...» Це ясно, як божий день. Я буду гордий, я промовлятиму про державні справи, я скину геть пана Тобію, я змию з себе негідні знайомства, я буду таким, як треба. Я не обманюю себе, і уява не може мене ошукати. Усе говорить за те, що моя господиня кохає мене. Недавно вона хвалила мої жовті панчохи і те, що мої підв'язки перехрещені; в цих словах вона освідчує своє кохання і тонким натяком змушує мене одягатись під її смак. Спасибі моїй зорі, я щасливий. Я буду стриманим, гордим, носитиму жовті панчохи і перехрещені підв'язки. Хвала Юпітерові й моїй зорі! Одначе є ще постскрипtum.

(Читає)

«Ти не можеш не здогадатись, хто я. Коли ти відповідаєш на мою любов, вияви це своєю усмішкою — твої усмішки тобі дуже до лиця. Тому завжди усміхайся в моїй присутності, любий мій, коханий, благаю тебе!» Хвала тобі, Юпітере! Я буду усміхатись, я буду робити все, що ти хочеш від мене!

(Виходить)

Фабіан Моєї участі в цій розвазі я не віддав би ні за які дукати.

Пан Тобію Я ладен одружитись із цим дівчатком за такий жарт!

Пан Андреа І я теж.

Пан Тобію І не просив би іншого посагу, крім такого самого жарту.

Пан Андреа І я теж.

Фабіан Он іде наша мила рибалонька.

Входять Марія.

Пан Тобію Хочеш, я підставлю тобі потилицю під твою ніжку?

Пан Андреа Або я?

Пан Тобіо Хочеш, я програю в кості свою волю і стану твоїм рабом?

Пан Андреа Або я?

Пан Тобіо Ти навіяла йому такий сон, що, коли ці примари покинуть його, він збожеволіє.

Марія Ні, скажіть правду, це вплинуло на нього?

Пан Тобіо Як горілка на стару бабу.

Марія Коли ви хочете побачити наслідки нашого жарту, зверніть увагу на першу його появу при моїй господині: він прийде до неї в жовтих панчохах, а цей колір вона ненавидить, і в перехрещених підв'язках — мода, якої вона терпіти не може; і він буде усміхатись, дивлячись на неї, а це якраз не пасує до її настрою, бо вона запала в меланхолію, і це навіє їй тільки презирство до нього. Коли ви хочете це побачити, ходімо зо мною.

Пан Тобіо До брам самого пекла, незрівнянний дияволе до-тепності!

Пан Андреа І я теж.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Сад Олівії.

Входять Віола й блазень з барабаном.

Віола Здоров будь, друже, із своєю музикою! Ти живеш при барабані?

Блазень Ні, пане, я живу при церкві.

Віола Хіба ти церковнослужитель?

Блазень Ні, пане, я біляцерквживитель, бо живу в себе у домі, а дім наш стоїть біля церкви.

Віола Ти ще скажеш, що доброго, що король живе коло жебрака, бо жебрак крутиться коло королівського двору; або що церква міститься при барабані, якщо барабан стоїть біля неї.

Блазень Ваша правда, паночку. Подумати тільки, що за часи настали! Усяке речення для розумної голови — тільки замшева рукавичка. Узяв та й вивернув!

Віола Безперечно. Хто вміло грається словами, у того вони легко робляться грайливими.

Блазень Тому я й хотів би, паночку, щоб у моєї сестри не було імені.

Віола Через віщо?

Блазень Через те, що ім'я — це слово; а коли почати гратися з ним, то вийде, що граються з моєю сестрою. Це до добра не приводить. Слова, бачите, стали продажними, як їх зганьбили очоками.

Віола З'ясуй мені це.

Блазень Йй-богу, паничу, не можу цього зробити без слів; а слова поробилися такими брехливими, що мені неприємно до них удаватися.

Віола Ручусь, ти веселий хлоп'яга, і до всього тобі байдуже!

Блазень Ні, пане, це не так. До дечого мені ~~не~~ байдуже; а до вас, по ширості, таки байдужісінько. Хоч би ви й невидимі стали — про мене.

Віола Чи ти не дурень графині Олівії?

Блазень Аж ніяк, паночку; у графині Олівії нема ніяких дурощів; вона не держатиме в себе дурня аж доти, поки не вийде заміж. Дурні, бачте, так подібні до чоловіків, як сардинки до оселедців, — чоловіки більші. Я не її дурень, я її перекручувач слів.

Віола Я недавно бачив тебе у графа Орсіно.

Блазень Дурість ходить, як сонце, навкруг світа і світить усюди. Мені було б жаль, пане, коли б дурень так часто бував з вашим господарем, як із моєю господинею: мені здається, я бачив там вашу премудрість.

Віола Коли ти береш на глум мене, то я більше не хочу говорити з тобою. Ось маеш на чарку.

Блазень Нехай пошле тобі Юпітер бороду, як тільки матиме запас волосся.

Віола Присягаюсь, я майже сам не свій від однієї бо-ни, хоч і не хотів би, щоб вона росла на моєму підборідді. Пані я вдома?

Блазень

(розглядаючи монету)

Чи могла б пара таких-от мати дітей, паночку?

Віола Так, коли їх тримати вкупі і пустити в обіг.

Блазень Я охоче зіграв би роль Пандара Фрігійського, е, щоб поєднати Крессіду з цим Троїлом.

Віола Бачу, ти вміло жebraеш.

(Дає йому ще одну монету)

Блазень Не велика штука жebraти з жebraчкою. Крессіда а жebraчка. Моя пані дома, прошу вас. Я скажу їй, відкіля ви, г хто ви і чого хочете — це вже поза моїм обрієм; я міг би ска-и «стихією», але це надто утерте слово.

(Виходить)

Віола Розумний досить він, щоб грати дурія,
Чималий розум справді тут потрібен:
Він мусить добре знати вдачу, й стан,
І настрій тих, кого бере на посміх,
А не як сокіл навчений вбивати
Усе, що бачить. Це не легша річ,
Ніж бути мудрецем. Адже та дурість,
Що удає він хитро до кінця,
Могла б лиш зіпсувати мудреця.

Входять пан Тобіо і пан Андреа.

Пан Тобіо Привіт вам, пане!

Віола І вам, добродію!

Пан Андреа Dieu vous garde, monsieur.

Віола Et vous aussi; votre serviteur.*

---

* Хай вас бог береже, пане.
І вас теж; я до ваших послуг (фр.).

Пан Андреа Сподіваюся, що так, і я до послуг ваших.

Пан Тобіо Ви хочете ввійти в дім? Моя небога бажає, щоб ви ввійшли, якщо маєте до неї справу.

Віола Я зворушений нею... Тобто я хотів сказати: рушаю до неї.

Пан Тобіо Тоді ноги на плечі — і марш.

Віола Мої ноги краще розуміють мене, ніж я розумію ваш вислів. Що ви хочете сказати?

Пан Тобіо Хочу сказати, щоб ви йшли, щоб ви увійшли.

Віола Я й зроблю те, чого ви хочете. Але нас випередили.

Входять Олівія й Марія.

Чарівна, незрівнянна пані, хай зішле на вас небо дощ суцільних ароматів!

Пан Андреа

(вбік)

Цей юнак — умілий придворець. «Дощ ароматів» — чудесно!

Віола Моя справа, пані, не має голосу ні для кого, окрім вашого доброзичливого й ласкавого слуху.

Пан Андреа

(вбік)

«Аромати», «доброзичливий» і «ласкавий» — запам'ятаю всі три вислови.

Олівія Зачиніть садові двері і лишіть нас — я хочу вислухати його.

Пан Тобіо, пан Андреа й Марія виходять.

Вашу руку, пане.

Віола Мій обов'язок, пані, вам коритись.

Олівія Як вас зовуть?

Віола Цезаріо, графине,—
Таке ім'я у вашого слуги.

Олівія Мого слуги? О, радості такої
Ще світ не зазнавав від того дня,

Як лестощі назвали компліментом!
Юначе, ви — слуга Орсіно.

Віола

Він

Є ваш слуга, то я й повинен бути
Слугою вашим.

Олівія

Зовсім я про нього

Не думаю,— його ж думки хай ліпше
Лишаться незаписаним листком,
Ніж мають завжди мною наповнятись.

Віола

Графине, я прийшов, щоб нахилити
До нього мислі ваші.

Олівія

О, пробачте,

Про нього я заборонила вам
Заводить мову. Та якби почула
Від вас я іншу річ — вона мені
Над музику небесних сфер була б.

Віола

Прекрасна пані...

Олівія

Зрозуміть мене

Я вас благаю. Я послала вам
Навздогін персня, дар зачарування.
Я обманула і себе, й слугу —
Боюсь, що й вас. Судіть мене суворо —
Цього я варта, нав'язавши вам
З лукавством недостойним річ не вашу,
Як це ви знаєте. Що ви могли
Подумати про честь мою? Якими
Її разили вбивчими думками,
Властивими тирановій душі?
Для розуму проникливого досить
Явила я, і все ви зрозуміли.
Не груди криють, а легкий серпанок
Моє нещасне серце. Що ж, тепер —
За вами слово.

Віола

Я жалію вас.

Олівія

Крок до любові!

Віола

Анітрохи, пані:

І ворогів буває часом жаль.

Олівія

Що ж, бачу, знов для сміху час настав!
Як легко жебракові запишатись!
Проте дарма! Як здобиччю упасти,
То краще перед левом, аніж вовком!

СЦЕНА 2

Дім Олівії.

Входять пан Тобіо, пан Андреа й Фабіан.

Пан Андреа Ні, далєбі, я більш не залишусь.

Пан Тобіо Твої причини, дорогий мій шаленцю? Назови свої причини!

Фабіан Я хочу знати причини, чому пан Андреа так чинить.

Пан Андреа Ну, я бачив, як твоя небога була куди ласкавіша з герцогським слугою, ніж із твоїм другом. Я бачив їх у саду.

Пан Тобіо Вона в той час бачила тебе, друже мій?

Пан Андреа Не гірше, ніж я тебе зараз бачу.

Фабіан Це був великий доказ її любові до вас.

Пан Андреа Чорт забирай! Ви хочете зробити з мене осла?

Фабіан Я доведу вам це, пане мій, законним порядком. Ум і розум присягнутьесь в цьому.

Пан Тобіо А вони були присяжними ще до того, як Ной став мореплавцем.

Фабіан Вона виявила ласку до юнака на ваших очах тільки для того, щоб роздразнити вас, пробудити вашу заснулу мужність, влити вогонь у ваше серце і полум'я у вашу печінку. Тож ви мали підсипатися до неї з такими свіженькими жартами, щоб отой юнак язика проковтнув. Цього від вас сподівались — і дістали розчарування: ви дозволили часові змити подвійну позолоту цього випадку, і тепер ви, на гадку графині, попливли на північ, де будете висіти, як крижинка на бороді голландця, поки не поправите цього діла якимось мужнім вчинком або достойною політикою.

Пан Андреа Коли вже так, то краще мужність, бо я ненавиджу політику. По-моєму, що пуританин, що політик — однаково.

Пан Тобіо Гаразд, будуй своє щастя на мужності. Виклич графського юнака на двобій, порань його в одинадцятьох місцях, моя небога як почує про це, то будь певен: жодна звідниця в світі не зможе відрекомендувати тебе жінці так, як слова мужності.

Фабіан Іншого способу нема, пане Андреа.

Пан Андреа Згоден хто-небудь із вас віднести йому мій виклик?

Пан Тобіо Піди напиши йому войовничою рукою; висловлюйся гостро й коротко; дарма, чи буде воно дотепно, або красномовно й вигадливо. Чорни його, скільки чорнила вистачить. Коли «тикнеш» йому разів зо три — це не завадить; і хоч скільки брехні вмістить твій лист, хоч би він був завбільшки з уерське ліжко, пиши не вагаючись. Нехай у твоїм чорнилі буде досить жовчі, то пиши хоч і гусячим пером. Ну, до діла!

Пан Андреа Де я знайду вас?

Пан Тобіо Ми прийдемо до тебе в cubiculo* Іди.

Пан Андреа виходить.

Фабіан Дорогий це для тебе чоловік, пан Тобіо?

Пан Тобіо Хе, я обійшовся йому дорогенько, друже мій,— в тисяч, мабуть, зо дві.

Фабіан Матимемо від нього неабиякого листа, але ж ти його не передаси?

Пан Тобіо Коли так, то не вір мені більше ніколи. Я буду всіма засобами підбивати юнака вийти на його виклик. Я думаю, їх волами не стягнеш в одне місце. Що ж до Андреа, то коли в його печинці знайдеться стільки крові, щоб викупати блоху, то я ладен з'їсти всю решту його.

Фабіан Та й його супротивник, отой юнак, здається мені, не дуже-то лютий.

Пан Тобіо Диви, он іде пташечка наша.

Входить Марія

Марія Коли ви хочете посміятися до сліз, то йдіть за мною. Той йолоп Мальволіо зробився ідолопоклонцем, справжнім віровідступником, бо жоден християнин, що хоче мати спасіння, істинно віруючи, не може вірити в таку безліч неможливих речей. Він у жовтих панчохах.

Пан Тобіо І з під'язками навхрест?

Марія Так, і як же це бридко! Достоту вчитель, що веде школярів до церкви! Я назирці ішла за ним, як убивець. Він виконує кожен пункт листа, що я йому підкинула: усміхається так, аж на обличчі його утворюється більше ліній, ніж на новій карті з обома Індіями. Ви не бачили нічого подібного. Я ледве могла

---

* В спальню (латин.).

стриматись, щоб не кинути в нього чим-небудь. Я певна, пані моя вдарить його; а коли вона це зробить, він усміхатиметься знову, вважаючи це за велику ласку.

Пан Тобіо   Ходімо, веди нас, веди туди, де він.

Входять.

СЦЕНА 3

Вулиця.

Входять Себастьян і Антоніо.

Себастьян   Тебе я турбувати не хотів,
Та як турбота ця для тебе мила,
То я й не дорікатиму тобі.

Антоніо   Ніяк не міг тебе я кинуть:
Мое бажання стрітися з тобою
Було міцніше сталі. Я боявся,
Щоб не спіткало щось тебе погане.
У цім тобі не знаному краю,
Де ти не маєш друзів ані кривих,—
Коротше — це любов і приязнь щира
Мене погнала, щоб тебе знайти.

Себастьян   Антоніо, спасибі щиросерде!
За послуги негідно часом платять,—
Проте коли б я мав чим заплатити,
То ти найвищу мав би нагороду.
Ну що ж, підем оглянемо це місто?

Антоніо   Помешкання для вас оглянемо спершу.

Себастьян   Я не втомивсь, до ночі ще далеко,
Прошу тебе, мій друже, подивімось
На пам'ятки минувшини бучної,
Якими це прославилося місто.

Антоніо   На жаль, ходить мені тут небезпечно:
В морському бої з кораблем Орсіно
Одного разу так я прислужився,
Що вже не знаю, чим і відслужить.

Себастьян   Ти, певно, вбив людей його багато?

Антоніо   Ні, не такий кривавий злочин мій,
Хоч і могло дійтися там до крові.

Могли б, звичайно, заплатити ми
За те, що взято; наші городяни
І заплатили; та моя натура,
Мій друже, не дозволила цього.
І ось тепер, як тут мене спіймають,
То візьмуть з мене дорогу ціну.

Себастьян Так, небезпечно вам ходити відкрито.

Антоніо Ось, пане, маєте мій гаманець.
На півдні міста, у заїзді «Слон»
Приміщення найкращі. Там замовлю
Вечерю добру я, допоки будеш
Ти старовини міста оглядять.
І там-таки застанеш ти мене.

Себастьян Нащо ж мені твій гаманець?

Антоніо На те,
Що як побачиш ти якусь дрібничку,
То б міг її купити без вагання,—
А то в кишенях, мабуть, вітер свище.

Себастьян Прощай. Твоім я буду скарбником
З годину.

Антоніо Тож в «Слоні»?

Себастьян Ну, певна річ.

Виходять.

СЦЕНА 4

Сад Олівії.

Входять Олівія й Марія.

Олівія Послала я по нього. Прийде він —
Чим пригостить його? Чим надарити?
Купити, знаю, молодощі легше,
Ніж ублагати чи позичить... Де ж
Мальволіо? Він чемний і поважний
І як слуга для цієї годен справи.
Де він?

Марія Він скоро буде тут, графине. Він якийсь чудний, неначе збожеволів.

Олівія Чом, що таке? У маячню запав?

Марія Ні, пані моя, він тільки усміхається: краще було б, якби при вас була яка охорона, як він прийде, бо цей чоловік, безперечно, з глузду з'їхав.

Олівія Поклич його.

Марія виходить.

Як він, безумна й я,
Коли скорботне божевілля можна
З веселим божевіллям порівняти.

Входить *Марія* з *Мальволіо*.

Олівія Як поживаєш, *Мальволіо*?

Мальволіо Чудово, графине, хе-хе...
(*Усміхається мрійно*)

Олівія Ти усміхаєшся, а я тебе
Якраз покликкала в сумному ділі.

Мальволіо Сумному, графине? Я міг би бути сумним: ці підв'язки навхрест перепинять плин крові, та що з того? Коли це тішить око одній, то зо мною виходить так, як сказано в сонеті: «Що до смаку одній — усім те до вподоби».

Олівія Що тобі таке, *Мальволіо*? Що сталось?

Мальволіо У мене не чорно на душі, хоч і жовто на ногах. Лист потрапив до належних рук, і накази будуть виконані. Я думаю, ми таки знаємо цей прекрасний латинський почерк?

Олівія Чи не лягти тобі в постіль, *Мальволіо*?

Мальволіо У постіль? Так, кохана, я прийду до тебе.

Олівія Господь з тобою! Чому ти так усміхаєшся і так часто цілуєш собі руку?

Марія Як твоє здоров'я, *Мальволіо*?

Мальволіо З вашого дозволу, хіба солов'ї відповідають галкам?

Марія Як ви смієте з'являтися до моєї пані з такою смішною безсоромністю?

Мальволіо «Не бійся величі»,— це гарно сказано.

Олівія Що ти хочеш сказати цим, Мальволіо?

Мальволіо «Одні родяться великими...»

Олівія Ну?

Мальволіо «Інші здобувають велич...»

Олівія Що ти говориш?

Мальволіо «А декому її накидають...»

Олівія Хай порятує тебе бог!

Мальволіо «Згадай, хто хвалив твої жовті панчохи...»

Олівія Твої жовті панчохи?

Мальволіо «...і бажав бачити тебе в підв'язках навхрест...»

Олівія В підв'язках навхрест!

Мальволіо «Вперед! Твоя доля в твоїх руках!»

Олівія В моїх руках!

Мальволіо «Коли ні, то нехай я і далі бачитиму тебе ключником, товаришем слуг, негідним торкнутися перстів фортуни».

Олівія Та це справжнє божевілля!

Входить слуга.

Слуга Пані, молодий кавалер від графа Орсіно вернувся; я ледве затримав його. Він жде наказів од графині.

Олівія Я вийду до нього.

Слуга виходить.

Люба Маріє, нехай подбають про цього чоловіка. Де мій кузен Тобіо? Хай двоє з моїх людей ретельно опікуються ним: я не хотіла б і за половину свого посагу, щоб з ним сталося щось недобре.

Олівія й Марія виходять.

Мальволіо Ого! Ану, підійдіть-но хто тепер до мене! Сам пан Тобіо повинен дбати про мене! Це цілковито збігається з листом: вона зумисне посилає його на те, щоб я міг бути з ним нечемний, вона ж сама підбиває мене в листі: «...Скинь свою смиренну

оболонку і явись іншим. Не церемонься з моїм родичем, будь суворий із челяддю, хай уста твої виголошують промови державного значення; поведься не як усі». Я спіймав її, але це діло рук Юпітера, і я дякую Юпітерові! А тепер, коли вона відходила: «Нехай подбають про цього чоловіка». Чоловік! Не Мальволію й не ключник, а чоловік! Ну, все виходить на одно, і нема ні скрупула, ні грана сумніву, жодної перешкоди, не може бути ніякої несподіванки чи чогось непевного! Що можна сказати? Ніщо не стоїть тепер між мною й повним здійсненням моїх надій! Юпітер, а не я, творець цього, і йому треба складати дяку!

Входять Марія, пан Тобіо, Фабіан.

Пан Тобіо Де він, в ім'я всього святого? Нехай усі дияволи з пекла вселилися в нього, нехай цілий легіон їх заволодів ним, я однаково з ним говоритиму.

Фабіан Ось він, ось він. Що вам таке, пане? Що вам, чоловіче?

Мальволіо Ідїть. Я відпускаю вас. Залиште мене на солодкій самоті. Ідїть!

Марія Чуєте, як глухо говорить у ньому лукавий! Хіба я не казала вам? Пане Тобіо, графиня просить, щоб ви подбали про нього.

Мальволіо Ага! Вона справді просила?

Пан Тобіо Іди, йди! Тихо, тихо! Нам треба поводитися з ним лагідно: здай це вже на мене. Як поживаєш, Мальволіо? Що тобі таке? Друже мій, борися з дияволом; ти ж знаєш, що це ворог людського роду!

Мальволіо Чи розумієте ви, що говорите?

Марія Бачте, як він бере до серця, коли ви гудите диявола! Коли б то, господи, не був він зачаклований!

Фабіан Занеси його сечу до ворожки.

Марія Узавтра вранці неодмінно, як тільки жива буду. Моя пані не хоче втратити його нізашо в світі.

Мальволіо Отож-то!

Марія О боже!

Пан Тобіо Прошу тебе, мовчи. Це негодяшний спосіб: бачиш, ти тільки драгуєш його! Залиши мене з ним самого.

Фабіан Не інакше, як треба вдатись до ласки! Лагідно, лагідно! Лукавий сам грубіян і не хоче, щоб з ним по-грубіянському поводитись.

Пан Тобіо Ну, півнику мій! Як поживаєш, ціпонько?

Мальволіо Добродію!

Пан Тобіо Ціп-ціп-ціп! Ні, пане мій, поважній людині не до лица грати в піжмурки з сатаною! Згинь, нечиста сило!

Марія Змусьте його прочитати молитву! Добрий пане Тобіо, змусьте його молитись!

Мальволіо Молитись, пустушечко?

Марія Ні, ручусь вам, він і слухати не хоче про боже-ственне!

Мальволіо Забирайтесь геть! Повісьтесь усі! Ви нікчемні, жалюгідні створіння! Я не належу до вашого кола! Ви ще почувете про мене!

(Виходить)

Пан Тобіо Чи ж можливо це?

Фабіан Коли б щось таке показали на сцені, то я засудив би таку виставу як неправдоподібну.

Пан Тобіо Самий дух йому заразила наша вигадка.

Марія Ні на крок тепер од нього, щоб наша вигадка не вивітрилась і не зіпсувалась!

Фабіан Йй-богу, ми таки справді доведемо його до боже-вілля!

Марія Що ж, буде спокійніше в домі.

Пан Тобіо Ходім замкнемо його в темній кімнаті і зв'яжемо. Моя небога вже певна, що він збожеволів. Можемо далі вести цю гру собі на розвагу, а йому на покару, поки сам жарт наш не видихнеться і не примусить нас над ним змилюватись. А тим часом провадьмо справу судовим порядком, і Марія матиме нагороду за чесні свідчення. О, дивіться!

Фабіан Маєте ще одну прояву!

Входить пан Андреа.

Пан Андреа От виклик, почитайте; ручусь — тут є досить і ошту, і перцю.

Фабіан Такий він гострий?

Пан Андреа Так, так, ручусь. Читайте-бо!

Пан Тобіо Давай мені.

(Читає)

«Юначе, дарма, хто ти такий,— ти однаково підля людина».

Фабіан Ловко й сміливо!

Пан Тобіо

(читає)

«Не дивуйся й не питай себе, чому я так тебе називаю, бо я не хочу сказати тобі причину».

Фабіан До діла сказано; тут і суд не причепиться!

Пан Тобіо

(читає)

«Ти приходиш до пані Олівії, і перед очима в мене вона поводить ся з тобою ласкаво. Але брешеш; не з цієї причини я викликаю тебе».

Фабіан Дуже коротко й вельми безглуздо!

Пан Тобіо

(читає)

«Я підстережу тебе, як ти йтимеш додому, і коли тобі пощастить мене вбити...»

Фабіан Чудово!

Пан Тобіо

(читає)

«...То ти уб'єш мене, як мерзотник і падлюка».

Фабіан Ви весь час ухиляєтесь від ударів закону. Прекрасно!

Пан Тобіо

(читає)

«Прощай! І хай помилує господь одну з наших душ! Він може помилувати мою душу, але я сподіваюсь на краще, а тому бережися! Твій друг, зважаючи на те, як ти мене зустрінеш, або твій заклятий ворог Андреа Тряс». Коли цей лист не зрушить його з місця, то цього не зможуть зробити і ноги його. Я віддам йому листа.

Марія У вас є саме нагода: він розмовляє з мою пані і незабаром підє.

Пан Тобіо Іди, пане Андреа; чатуй на нього за садом. Скоро побачиш його — вихопи шпагу. І закидай його найстрашнішою лайкою. Буває ж не раз, що жахливі прокльони, промовлені голосно й брутально, яскравіш виявляють мужність, ніж коли б людина доводила її ділом. Гайда!

Пан Андреа Ну що-що, а лаятись я зумію!
(*Виходить*)

Пан Тобіо Листа я не віддам, бо поведінка того юнака свідчить, що він розумний і добре вихований; цього доказом є його посередництво між паном його й моєю небогою; отож цей напрочуд безглуздий лист не злякає юнака: він зрозуміє, що написав його йолоп. Але я передам виклик на словах; наговорю хлопцеві про мужність Треса і запевню — молодь-бо така довірлива! — що Андреа страшенно лютий, спритний, завзятий і гнівливий. Це так налякає обох, що вони вб'ють один одного поглядами, як василіски.

Фабіан Он він іде з вашою небогою. Залиште їх, поки він попрошається, а тоді — вперед!

Пан Тобіо Я ж тим часом вигадую найстрашніші слова для виклику.

Пан Тобіо, Фабіан і Марія виходять.

Входять Олівія та Віола.

Олівія Сказала все я сердцю кам'яному,
Підавши небезпеці власну честь.
Щось у душі засуджує мій вчинок,
Та він такий нестримний і свавільний,
Що з осуду цього лише сміється!

Віола Як ваше серце пристрасть паленить,
Так паленить вона й мого пана.

Олівія Ось маєте дарунок — мій портрет,
Не бійтесь, він німий, вас не образить.
Благаю вас, приходьте завтра знов!
Яке мені прохання вволить ваше,
На честь свою тавра не кладучи?

Віола Прошу одного: полюбіть мого
Велителя.

Олівія Як можу я йому
Віддати те, що тільки вам належить?

Віола О, я зумію виправдати вас.

Олівія Гаразд — приходь лише, тебе я бачить мушу!
Лукавий, довести до пекла можеш душу!
(*Виходить*)

Входять пан Тобіо і Фабіан.

Пан Тобіо Привіт тобі, кавалере!

Віола І вам привіт, пане!

Пан Тобіо Хоч би яка була при тобі зброя, берися за неї; я не знаю, чим саме ти його образив, але твій супротивник, повний злості, кровожерний, як мисливець, жде тебе в кінці саду. Приготуйся не гаючись, бо супротивник твій спритний, умілий і смертоносний.

Віола Ви помиляєтесь, пане; я певен, що ні з ким не сварився. Я не пригадую, щоб завдав будь-кому образу.

Пан Тобіо Ви переконаєтесь у протилежнім, запевняю вас. Отож коли вам хоч трошки дороге життя, будьте обережні. На боці вашого супротивника все, що може дати людині молодість, сила, спритність і лють.

Віола Прошу вас, скажіть, хто він?

Пан Тобіо Він рицар, висвячений дотиком непошербленої рапири; але це суцїй диявол у поєдинках; він тричі вже розлучив душу з тілом, і гнів його під цю хвилину такий нестримний, що вгамувати його можуть тільки смерть і могила. Такий уже він удався: або все взяв, або все програв!

Віола Я вернусь до палацу й попрошу графиню дати мені супровід. Я не забіяка! Чував я, що є люди, які навмисно викликають інших на сварку, щоб довести свою хоробрість. Мабуть, цей чоловік саме з таких.

Пан Тобіо Ні, пане. Його обурення впливає з неабиякої образи. Тому йдїть і вволїть його волю. До палацу ви не вернетесь, не ставши на бїй зо мною, а це так само небезпечно, як і з ним. Отже, вперед, або вихоплюйте зараз же шпагу,— бо ви ж повинні битись, або відмовитись навїки від права носити зброю!

Віола Це і нечемно, і дивно. Будьте ласкаві, довідайтесь у цього рицаря, чим я образив його; коли це й справді так, то сталося воно без намислу, а просто через неуважність.

Пан Тобіо Гаразд. Пане Фабіане, зостаньтеся з цим кавалером, доки я вернусь.
(*Виходить*)

Віола Ви, мосьпане, знаєте, в чому тут річ?

Фабіан Я знаю, що той рицар дуже лихий на вас — до поединку на життя чи смерть. А більш нічого мені не відомо.

Віола Скажіть, будьте ласкаві, що воно за людина?

Фабіан Так, зверху — нічого особливого, але ви дістанете докази його мужності. По правді, це найспритніший, найкровожерніший і найстрашніший супротивник у всій Іллірії. Бажаєте піти йому назустріч? Я спробую помирити вас, якщо зумію.

Віола Я буду вельми вдячний вам за це: я волів би мати діло зі священником, ніж із рицарем. Мені байдуже, чи зватимуть мене мужнім.

Виходять.

Входять пан Тобіо і пан Андреа.

Пан Тобіо Ну, друже мій, це сам чорт! Я ще не бачив такого рубаки. Я пробував із ним битись на рапірах у піхвах, але він робить випадки так блискавично, що не можна ухилитись. А коли він одіб'є удар, то сам разить так несхибно, як нога ваша торкається землі. Кажуть, він був майстром фехтування у султана.

Пан Андреа А, чорт, я не хочу з ним битись!

Пан Тобіо Та тепер його вже не вгамуєш: Фабіан насилу стримує його там.

Пан Андреа Прокляття! Коли б я знав, що він такий сміливий і такий митець до фехтування, то скоріше диявол узяв би його, ніж би я викликав. Умов його облишити цю справу, і я дам йому коня, мого сірого Капулета.

Пан Тобіо Я запропоную йому це. Стій тут та бадьорись, друже. Все кінчиться без погібелі душі.

(*Вбік*)

Ну а на твоїм коні я буду їздити верхи не гірше, як їжджу на тобі.

Входять Фабіан і Віола.

(*До Фабіана*)

Він дає свого коня, щоб припинити сварку. Я переконав його, що цей юнак — сам диявол.

Фабіан А цей страшенно високої думки про Андреа, зблід і труситься, ніби за ним женеться ведмідь.

Пан Тобіо

(до Віоли)

Нема рятунку, пане. Він хоче битися з вами, бо запрягся в цьому. Він передумав щодо сварки і гадає, що про це не варто говорити; отже, шпагу наголо, щоб дати йому змогу виконати присягу. Він залевняє, що не поранить вас.

Віола

(вбік)

Спаси мене, господи! Ще хвилинка — і я сказала б їм, чого бракує мені, щоб бути чоловіком!

Фабіан Відступайте, коли побачите, що він розлютився.

Пан Тобіо Ну, пане Андреа, рятунку нема: цей кавалер хоче заради честі битися з тобою. Поєдинку не минути, але він обіцяв мені як рицар і вояк, що не поранить тебе. Ну, починай!

Пан Андреа Дай боже, щоб він додержав слова!

(Вихоплює шпагу)

Віола Запевняю, це проти моєї волі.

(Вихоплює шпагу)

Входить Антоніо.

Антоніо Сховайте шпаги! Коли цей юнак
Образив вас — беру вину на себе.
Коли образник — ви, за нього буду
Я битися.

Пан Тобіо Ви, пане? Хто ж ви є?

Антоніо

(вихоплює шпагу)

Я той, хто більше задля дружби зробить,
Ніж говорити хоче він про це.

Пан Тобіо Коли ви самі рветесь до бою, то я до ваших послуг.

(Вихоплює шпагу)

Фабіан Любий Тобіо, стривайте! Он ідуть стражники.

Пан Тобіо

(до Антоніо)

Ми ще поговоримо з вами!

Віола

(до пана Андреа)

Прошу вас, пане, вкладіть вашу шпагу в піхви,
коли ви згодні.

Пан Андреа Йй же богу, згоден! А щодо того, що я вам
обіцяв, то я додержу слова: він добре виїжджений і має
легку ходу.

Входять стражники.

1-й стражник Ось той чоловік; виконуй свій обов'язок.

2-й стражник Антонію, я арештую тебе з наказу герцога Орсіно.

Антонію Ви помилились, пане.

1-й стражник Ні, пане. Добре вас я упізнав,
Хоч ви тепер і не в моряцькій шапці.
Беріть його. Він знає, що я знаю.

Антонію Корюсь.

(До Віоли)

Це через те, що вас шукав я.

Моя вина, то я і відповім.

Та що б могли зробити ви тепер,

Як мушу я свій гаманець забрати?

Про це страшніше здумати мені,

Аніж про те, що стерпіти я маю.

Та не смутіться...

2-й стражник Годі вже, ходімо.

Антонію Частину грошей поверніть мені,
Прошу вас.

Віола Гроші? Я не розумію!

За співчуття, що ви мені явили,

Та ще й тому, що ви в тяжкій біді,

Ладен я з вами, пане, поділитись,

І з небагатого майна свого

Я половину грошей вам віддам.

Ось, маєте.

Антонію Ви хочете зректися?

Невже того, що я зробив для вас,

Іще не досить вам? Не спокушайте

Мене в хвилину горя, щоб не став я

Вас недостойно дорікати всім,

Що доброго вчинив для вас я, пане!

Віола На жаль, я тих не пам'ятаю вчинків,
А вас ні з мови, ні з лица не знаю.
Невдячність я ненавиджу і сам
Гірш, як брехню, пияцтво і розпусту.
Як всі мерзоти, що своїм диханням
Отруюють гріховну нашу кров.

Антоніо О небеса!

2-й стражник Ходімо, пане, прошу!

Антоніо Стривай, два слова тільки я скажу.
Колись цього я вирвав юнака
Із кігтів смерті, доглядав, беріг,
Клонився перед образом прекрасним,
В нім ширу душу мріючи знайти!

1-й стражник Що нам до цього? Прошу вас, ходімо!

Антоніо І божество мое — мерзенний ідол!
Ти, Себастьяне, оганьбив себе,
Ти гарний зовні, а в душі — потвора,
Бо найпотворніше на світі — зло,
А доброчесність — от краса найвища!
Прекрасне зло — шкатула це порожня!
Яку диявол сам розмалював.

1-й стражник Він божеволіє: веди його,
Ходім, ходімо, пане.

Антоніо Я готовий.

(Виходить із стражниками)

Віола Мені здається, що слова його
Родила пристрасть, у яку він вірить.
О серце! Як би я хотіла віру мати,
Що він мене вважав за дорогого брата!

Пан Тобіо Андреа й Фабіане, нумо до корчми,
Там, може, віршики які складемо ми.

Віола Так Себастьяном він мене назвав.
Я знаю: брату я подоба повна,
Якраз таким мій брат коханий був,
Носив таку точнісінько одержу, —
Взяла взірць я з нього. О, коли б
Це правдою було, то бурі чорні хвилі
Всміхалися б мені, як давні друзі милі!
(Виходить)

Пан Тобіо Безчесний, пікчемний хлопчисько, полохливіший від зайця! Його безчесність видно з того, що він покинув свого друга в біді і зрікся його. А щодо полохливості, то спитай у Фабіана.

Фабіан Боягуз! Смирений і побожний боягуз!

Пан Андреа А, чорт! Я дожену й відлупцюю його!

Пан Тобіо А так, так; відлупцюй його, але не виймай шпаги.

Пан Андреа Ще б таки не відлупцювать!..
(*Виходить*)

Фабіан Ходімо глянемо, що то буде.

Пан Тобіо Б'юсь об заклад на що хочеш, що нічого з цього не вийде.

Виходять.

ДЛЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Перед домом Олівії.

Входять Себастьян і блазень.

Блазень Ви запевняєте, що мене послано не по вас?

Себастьян Іди від мене, дурна голово! Дай спокій, кажу тобі.

Блазень Оце ловко, далебі! То я не знаю вас і пані моя не посилала вас просити, щоб ви прийшли з нею поговорити; і вас не звать пан Цезаріо; і це не мій ніс. Все, що так,— не так.

Себастьян Десь інде розсипай своє безумство,
Мені ж це зайве: ти мене не знаєш.

Блазень Розсипати своє безумство! Він чув цей вислів про якусь велику людину і прикладає тепер його до дурня: розсипати своє безумство! Я боюся, що цей бовдур, знаний світом, геть зледащіє. Покинь, будь ласка, свої химери і скажи, що мені тепер розсипати перед своєю пані: може, звістку про те, що ти йдеш до неї?

Себастьян Нахабний звіднику, облиш мене!
Ось маєш гроші — а коли не підеш,
Я гіршого тобі гостинця дам!

Блазень Клянусь честю, у тебе щедра рука. Мудреці, що дають гроші дурням, заживають собі великої слави, після того як років з п'ятнадцять купують її.

Входить пан Андреа.

Пан Андреа А, попалися, пане! Ось вам!
(Ударяє Себастьяна)

Себастьян А оце тобі! І ще! І ще! І ще!
(Б'є пана Андреа)
Що, всі вони тут показалися?

Входять пан Тобіо і Фабіан.

Пан Тобіо Годі, або ваша шпага полетить через будинок!
(Хапає Себастьяна)

Блазень Зараз скажу про це пані. Ні за які гроші я не хотів би бути в шкурі одного з вас!
(Виходить)

Пан Тобіо Годі, кажу, перестаньте!

Пан Андреа Облиш його; я поквітаюся з ним інакше; я подам на нього скаргу за вчинену образу, якщо в Іллірії ще існує закон. Я, правда, вдарив його перший, але то байдуже.

Себастьян Геть руки!

Пан Тобіо Ні, пане, я не пущу вас. Ну, мій юний вояче, заховай свою шпагу. Ти любиш кров пускати, а проте покинь це діло.

Себастьян Пусти мене, кажу! Чого ти хочеш?
Не спокушай — або берись до зброї!
(Виризається, вихоплює шпагу)

Пан Тобіо А, то ти так! Стривай же, наточу
Я з тебе крові унцію чи й дві!
(*Вихоплює шпагу*)
Входить Олівія.

Олівія Спинися, Тобіо, коли життя
Хоч трохи ти шануєш!

Пан Тобіо Люба пані...

Олівія Невже ніколи вдачі ти не зміниш?
Невдячний, підлий, ти родився жити
У горах диких, варварських печерах,
Де чемності не знають! Геть з очей!
Цезарію, коханий, не хвилюйся...
Геть, грубіяне!

Пан Тобіо, пан Андреа й Фабіан виходять.

Я прошу, мій друже,
Хай переможе розум, а не пал,
Забудь про замах цей несправедливий
На спокій твій. Ходім до мене, любий,
І я тобі багато розкажу
Про жарти й фіглі бовдура того,—
Ти сам сміятись будеш. Не вагайся,
Іди зо мною. Хай він буде проклятий!
Тобі образа — біль тяжкий мені.

Себастьян Що це? Відкіль такий шалений вихор?
Безумний я, чи все це тільки сон?
Нехай же в Леті тонуть почуття!
Коли це сон — не хочу прокидатись!

Олівія Ходімо, милий,— я тебе веду!

Себастьян Охоче, пані.

Олівія Слово стане ділом!

Виходять.

Дім Олівії.

Входять Марія й Блазень.

Марія Надінь одержу і причепи бороду; запевни його, що ти панотець
 Топас. Та швидше! Я тим часом покличу пана Тобіо.

(Виходить)

Блазень Гаразд, надіну, перемінію личину. Хотів би я бути першим, хто лицемірствує в такому одязі! Я не досить високий на зріст, щоб зробити честь моему санові, і не такий худий, щоб здобути славу вченого. Одначе здобути ім'я чесної людини і дбайливого господаря — це не гірше, як придбати репутацію хитруна й великого вченого. Та он ідуть мої товариші.

Входять пан Тобіо і Марія.

Пан Тобіо Хай благословить тебе Юпітер, панотче!

Блазень Bonos dies*, пан Тобіо! Колись-то старий пражський самітник, що ніколи не бачив пера й чорнила, мудро сказав небозі короля Горбодука: «Те, що є,— те є». Отож, коли я панотець — то я панотець. Бо коли — це коли, а то — це то...

Пан Тобіо Поговори з ним, панотче Топасе!

Блазень Гей, хто там! Хай буде мир цій темниці!

Пан Тобіо Ах, бестія, як ловко удає! Молодець, бестія!

Мальволіо

(за сценю)

Хто кличе мене?

Блазень Топас, священник, що прийшов одвідати шаленця Мальволіо.

Мальволіо Отче Топасе, отче Топасе, любий отче Топасе, змилуйтеся, підіть до моєї пані!

Блазень Геть іди, окаяний! Навіщо ти терзаєш мужа чесного і ні об чім, тільки про жен земних, речі заводиш?

Пан Тобіо До діла сказано, панотче!

---

* Добрий: день (*перекруч. ісп.*).

Мальволіо Отче Топасе, ніколи ще нікого так не кривдили! Добрий отче Топасе, не думайте, що я збожеволів: це вони засадили мене в цю клятту тьму!

Блазень Пріч, сатано нечистий! Я зву тебе найпоміркованішим із імен твоїх, бо я один з найлагідніших людей, що навіть із самим дияволом поводяться ввічливо. Ти кажеш, у кімнаті темно?

Мальволіо Як у пеклі, отче Топасе!

Блазень Одначе у ній є вікна — прозорі, як віконниці, і віконниці на південну північ такі ясні, як чорне дерево. А ти, проте, нарікаєш на темряву.

Мальволіо Я не божевільний, отче Топасе. Кажу вам, що тут темно.

Блазень Безумцю, ти помиляєшся. Речу тобі: нема більшої темряви, як неосвіченість, і ти блукаєш у ній, мов єгиптянин у тьмі.

Мальволіо Я кажу — цей дім темний, як неосвіченість, а неосвіченість темна, як пекло. І я кажу — ніколи ще не було людини, яку б так жорстоко скривдили. Я не безумніший за вас; перевірте це, спитавши мене про що хочете.

Блазень Що гадає Піфагор про дику птицю?

Мальволіо Він вважає, що душа нашої бабусі може жити в птиці.

Блазень Як на твою думку, правдиве це вчення?

Мальволіо Я вважаю душу благородною і аж ніяк його вчення не поділяю.

Блазень Прощай. Зоставайся у тьмі. Ти мушиш визнати вчення Піфагора, щоб я визнав, що ти при своїм розумі, і повинен боятись убити тетерю, щоб не погубити душі своєї бабусі. Прощай!

Мальволіо Отче Топасе, отче Топасе!..

Пан Тобіо От так отець Топас!

Блазень А правда ж, я на всі руки майстер?

Марія Ти міг зробити це без бороди й без ряси: він же не бачить тебе.

Пан Тобіо Заговори до нього власним своїм голосом і приди сказати мені, що з ним, на твою думку. Хотілося б мені вже по-

класти край цьому жартові. Коли його можна випустити, то хай би собі йшов, бо в мене тепер такі лихі стосунки з небогою, що я не можу безпечно довести цю штуку до кінця. Прийдеш потім до мене в кімнату.

Пан Тобіо і Марія виходять.

Блазень

(співає)

Славний Робін, славний Робін,
Як там пані поживає?

Мальволіо Дурню!

Блазень Наша пані люта, пробі!
Ой, чого ж вона така?

Мальволіо Дурню, кажу я!

Блазень Пані іншого кохає!..
Агов, хто там гукає мене?

Мальволіо Серце мое, дурню, коли ти хочеш добре прислужитись мені, добудь свічку, перо, чорнило й папір. Як благородна людина, я все життя буду тобі вдячний за це.

Блазень Пане Мальволіо!

Мальволіо Що, дурнику мій?

Блазень Ой паночку, як же це позбулись ви своїх п'яти почуттів?

Мальволіо Дурню! Ніхто таких ще кривд не зазнавав, та над чуттями я влади не втрачаю.

Блазень Тільки так? Отже, ви, безперечно, божевільні, коли над чуттями не втрачаєте влади так, як дурень.

Мальволіо Вони замкнули мене тут, тримають мене в темряві, посилають до мене отців, ослів і все роблять, що тільки можуть, щоб звести мене з ума.

Блазень Подумайте тільки, що ви кажете: священник тут. «Мальволіо, Мальволіо, хай небеса повернуть тобі розум! Спробуй заснути і покинь верзти нісенітниці».

Мальволіо Отче Топасе!..

Блазень «Не говори з ним ні слова, чоловіче добрий».— Хто я, панотче? Це не я, панотче. Господь з вами, панотче Топасе! «Амінь!» Хай буде так, панотче.

Мальволіо Дурню, дурню, дурню, чи чуєш ти!..

Блазень Будьте терпеливі, пане. Що ви кажете, пане? Мені дорікають, що я розмовляю з вами.

Мальволіо Добрий мій дурню, добудь мені свічку й папір. Кажу тобі, я не безумніший за будь-кого в Іллірії.

Блазень Коли б цьому правда, господи!

Мальволіо Слово честі, правда! Дістань мені, милий блазню, чорнило, свічку й папір і передай графині те, що я напишу. Тобі дадуть більше, ніж будь-коли давали листоніші.

Блазень Гаразд, я добуду. Але, скажіть по правді, ви не божевільні? Чи ви тільки вдаєте?

Мальволіо Повір мені, я не божевільний, кажу тобі правду.

Блазень Ніколи я не повірю безумцеві, поки не побачу його мозку. Зараз принесу вам свічку, папір і чорнило.

Мальволіо Блазню, я щедро нагороджу тебе! Іди ж, благаю!

Блазень

(співає)

Іду, пане,
Іду, пане,
І скоро вернуся.
Вам у горі
У тяжкому
Чесно прислужуся!
Я вернусь
Як мужній клоун,
Що страху не знає,
Що самого чорта в пекло
Сміло проганяє!

(Виходить)

СЦЕНА 3

Сад Олівії.

Входить Себастьян.

Себастьян От сонце, от повітря, от земля,
От перстень, що вона подарувала.
Його я відчуваю. Так, це чари,

Але це не безумство. Тільки де ж
Антоніо? Під вивіскою «Слон»
Його нема. Одначе там він був —
І кажуть, що мене пішов шукати.
Була б його порада дорога,
Як золото, у дивній цій пригоді.
Мій розум сперечається із серцем,
Тут, каже, помилка, а не безумство;
Та незбагнений цей приплив фортуни
Остільки все можливе переважив,
Що я ладен очам своїм не вірить
І з власним сперечатися умом.
Безумний я? Ні, я цьому не вірю!
Вона безумна, дама ця? Одначе
Вона керує челяддю і домом,
Дає накази, посланців приймає
Так мудро, тонко, тихо і спокійно,
Як не могла б ніколи божевільна.
Омана тут якась... Та ось вона!

Входить Олівія зі священником.

Олівія Прости, що так спішу. Коли добра
Мені ти хочеш, то ходімо, друже,
З отцем святим до ближньої каплиці
Там ти мені на вірність присягнешся,
Щоб заспокоїти в моїй душі
Всі сумніви і ревнощів тривогу.
Для всіх людей це буде таємниця,
Аж поки сам ти шлюб цей оголосиш.--
Тоді весільний справимо бенкет,
Як це годиться родові моему.
Що скажеш ти на це?

Себастьян Що йду з тобою
І знай: у вірності поклявшись тобі,
Лишуся вірним я і в щасті, і в журбі.

Олівія Веди ж, панотче, нас. Так небо нині сяє
Неначе вчинок мій воно благословляє!

Виходять.

СЦЕНА I

Перед домом Олівії.

Входять блазень і Фабіан.

Фабіан Ну, коли ти любиш мене, то покажи його листа.

Блазень Любий пане Фабіане, обіцяйте мені виконати і моє прохання.

Фабіан Все, що хочеш.

Блазень Не бажайте побачити цього листа.

Фабіан Це так, якби ти подарував собаку, а в нагороду просиш її назад.

Входять герцог, Віола, Куріо й почет.

Герцог Ви — люди пані Олівії?

Блазень Так, пане, ми — частина її домашнього майна.

Герцог Тебе я добре знаю; як поживаєш, молодче?

Блазень Йй-богу, пане, з ворогами краще, як з друзями.

Герцог Якраз навпаки: з друзями краще.

Блазень Ні, пане, гірше.

Герцог Як же це може бути?

Блазень А так, пане: друзі хвалять мене і роблять з мене осла, а вороги прямо кажуть мені, що я осел. Таким чином, у ворогів навчаює я самопізнання, а друзі ображають мене. А розумові висновки схожі на поцілунки, і якщо ваші чотири заперечення становлять два твердження, то тим гірше для моїх друзів і тим ліпше для моїх ворогів.

Герцог Чудово!

Блазень Присягаюся честю, пане, ні, хоч ви й належите, з ласки вашої, до моїх друзів.

Герцог Від моєї дружби тобі не буде гірше: ось маєш золотий.

(*Дає гроші*)

Блазень Коли б це не схоже було на дволикість, пане, то я б не від того, щоб ви подвоїли.

Герцог О, ти даєш мені лиху пораду!

Блазень Опустить цього разу свою щедроту в кишеню, пане, і хай підкориться їй ваша плоть і кров!

Герцог Гаразд, согрішу, буду дволиким: маєш іще.
(*Дає гроші*)

Блазень Primo, secundo, tertio* — добра гра! А давнє при-
слів'я каже, що бог трійцю любить; такт на три чверті — великий
такт. Дзвони святого Бенедикта, пане, можуть переконати вас у цьо-
му: раз, два, три!

Герцог Тобі не пощастить цього разу виманити в мене
ще грошей. От коли ти сповістиш свою пані, що я тут, бажаю го-
ворити з нею і коли приведеш її сюди, то, може, тобі вдасться знову
пробудити мою щедрість.

Блазень Гаразд, пане, приспіть свою щедрість, поки я вер-
нусь. Я йду, пане, але не хотів би, щоб ви думали, ніби моя охота
до грошей — сріблολюбство. Тож нехай, як ви кажете, щедрість
ваша подрімає, я незабаром розбуджу її.

(*Виходить*)

Віола Пане, он іде той чоловік, що врятував мене.

Входять стражники з Антонію.

Герцог Його лице я добре пам'ятаю,
Хоч бачив я його таким брудним
І чорним, як Вулканове обличчя.
Він капітаном був на плоскодоннім
Малім і незначущім кораблі,
Проте боровсь так сміло і завзято
З найкращими бійцями в нашім флоті,
Що навіть заздросці та біль утрати
Хвалу і честь возносили йому.

1-й стражник Оцей Антонію, вельможний пане,
Взяв «Фенікса» з кандійським вантажем
І «Тигра» був узяв на абордаж,
Коли його небіж ноги позбувся.
На вулиці піймали ми свавольця
Під час кровопролитного двобою.

---

* Раз, два, три (*латин.*).

- Віола* За мене вихопив свою він шпагу,
Та вдався потім у такі розмови,
Що їх лиш безум може породить.
- Герцог* Пірате, злодію солоних вод!
Який зухвалий дух привів тебе
До тих, кого кривавими ділами
Ти записав у табір ворогів?
- Антоніо* Орсіно, волод'яру благородний!
Дозволь мені тих назвищ відректися:
Антоніо не злодій, не пірат,—
Хоч признаюся: був не без підстав
Я ворогом Орсіно. Дивні чари
Мене в твою країну привели.
Оцього юнака з морської пащі
Урятував я в передсмертний час.
Я дав йому життя, додав до того
Свою любов, яка не знала меж,
Все присвятив йому заради дружби,
В це місто відчайдушно завітав,
Підніс за нього шпагу у двобої.
Та як мене дозорці ухопили,
Від мене він одрікся недостойно,
Щоб небезпек зо мною не ділити,—
І дружба вся розсипалася впрах!
Він навіть не схотів мені вернути
Той гаманець, що я часину тому
Йому вручив на витрати дрібні.
- Віола* Я не збагну, про що це він говорить?
- Герцог* Коли прибув до нашого він міста?
- Антоніо* Сьогодні, пане; а до того часу
Три місяці щодня і щогодини
Були ми вкупі нерозлучно з ним.
- Герцог* Іде графиня: небо на землі...
А мовиш ти, як божевільний, справді:
Три місяці у мене служить він.
Але про це ми потім поговорим.
Тим часом відійдіть.
Входить Олівія з почтом.
- Олівія* Чого бажає
Наш славний волод'яр? Чим прислужитись
Йому в цей час Олівія могла б?
Цезаріо! Ти слова не додержав.

Віола Графине... я...

Герцог Олівіє прекрасна!..

Олівія Що скажеш ти, Цезарію? Велитель...

Віола Велитель хоче мовити — мовчу.

Олівія Коли це знов та сама пісня, пане,
То для моїх ушей вона лунає
По музиці, мов завивання дике.

Герцог Жорстока й неблаганна ти, як завжди?

Олівія Своєї вдачі я не відмінила.

Герцог В жорстокості? Неприязна красуне!
На твій вівар вже склав я стільки жертв,
Як дано це лиш вірному коханняю,—
І все даремно. Що ж мені чинить?

Олівія Усе, що личить герцогському сану.

Герцог Чого б мені, якби я мав рішучість,
Не вбити, як піратові з Єгипту,
Того, що я люблю? Це дика ревність,
Та в ній таїться зерно благородне.
Мою любов ти вірну зневажаєш,—
Ну що ж! Я знаю навіть зброю ту,
Яка мене в твоїм убила серці.
Живи, тиране з каменем у грудях,
Але того, кого ти палко любиш.
Кого і сам я полюбив всім серцем.
Я відірву від цих очей жорстоких,
Де він панує панові на зло.
Ходім, юначе. Я уб'ю ягня,
Щоб у голубки серце розірвати!

Віола А я, щоб повернути спокій вам,
Своє життя без роздуму віддам.

Олівія Куди, Цезарію?

Віола Іду за тим,
Кого люблю я всім еством своїм,
Як жінки не любитиму довіку:
Хай чує небо клятву цю велику —
І як неправда є в моїх словах,
Нехай мене воно оберне в прах!

Олівія Недобрий! Як він обманув мене!

Віола Хто обманув? Хто зло вам чинить, пані?

Олівія Забув, хто ти мені? Мерщій покличете
Сюди священика!

Одни з почту виходить.

Герцог

(до *Віоли*)

Ходімо звідси!

Олівія Куди, куди? Цезарію, мій муже!

Герцог Твій муж?

Олівія Так, муж — і хто це заперечить?

Герцог Ти муж їй?

Віола Ні, володарю, не я!

Олівія Ох, це твій рабський жалюгідний острах
Тебе зректися власності примусив!
Цезарію, не відкидай фортуни!
Будь тим, чим є, — і ти великим станеш,
Як те, чого боїшся марно ти.

Входить придворець із почту, з ним — священик.

Вітаю, чесний отче! Заклинаю
Тебе твоїм святим, високим саном —
Скажи відверто, хоч бажали ми
Усе це зберегти у таємниці, —
Що сталося з цим юнаком у мене?

Священик

Священний закріпили ви союз,
У чеснім шлюбі руки поєднавши,
Уста в цілунки прісяги злили
І помінялись персями своїми.
Усе те власноручно я засвідчив,
Усі належні виконав обряди.
І з того часу лиш на дві години
До гробу я наблизився свого.

Герцог

Скажи: чим будеш ти, щеня лукаве,
Як сніг укріє голову твою?
Чи до старих ти літ не доживеш,
Загинувши од власної підлоти?
Прощай, бери її, але подбай,
Щоб більше не стрічатися зо мною!

Віола

Мій володарю, я...

Олівія

О, не клянись
І вірності zostав хоч би краплину!

Входить пан Андреа.

Пан Андреа Ради бога, лікаря! Негаймо лікаря до пана Тобіо!

Олівія Що сталось?

Пан Андреа Він проламав мені голову, та й панові Тобіо надів кривавого ковпака. Ради бога, допоможіть! Я дав би добрі гроші, аби тільки бути вдома.

Олівія Хто ж то наробив такого, пане Андреа?

Пан Андреа Графів придворець Цезаріо. Ми думали, що він боягуз, аж це сутий диявол!

Герцог Придворець мій Цезаріо?

Пан Андреа Прокляття! Ось він! Ти проламав мені голову з доброго дива, а те, що я вчинив, учинено з науки пана Тобіо.

Віола Чого вам треба? Вас я не займав!
Ви шпагу вихопили без причини —
Я ж заспокоїв і не ранив вас.

Пан Андреа Коли розбити голову називається ранити, то ви ранили мене. Ви, очевидно, не вважаєте пораненою розбиту до крові голову. Он іде пан Тобіо, кульгаючи; ви зараз почувете й більше. Коли б він не п'яний, він би вас полоскотав був інакше!

Входять пан Тобіо й блазень.

Герцог Що з вами таке?

Пан Тобіо Чортівня, та й годі! Він ранив мене — ото й тільки! Дурню, чи не бачив ти лікаря Діка, дурню?

Блазень О пане Тобіо, він уже годину як п'яний. Очі його затуманились о восьмій ранку.

Пан Тобіо Мерзотник і падлюка! Ненавиджу цю п'яну тварину!

Олівія Заберіть його звідси! Хто їх так розмалював?

Пан Андреа Я поможу тобі, пане Тобіо. Нас перев'яжуть разом.

Пан Тобіо Ти допоможеш мені, ти? Осляча голова, ковпак блазеньський, негідник ти, кістяк ходячий, от що!

Олівія Покладіть його в постіль, і нехай йому перев'яжуть рану.

Блазень, Фабіан, пап Тобіо і пан Андреа виходять.

Входить Себастьян.

- Себастьян* Людину, рідну вам, поранив я.
Жалію, пані, та коли б то був
Мій власний брат, зробив би я те саме.
Ти глянула на мене чудно так,—
Я розумію, що тебе образив.
Прости, кохана, ради тих обітниць,
Якими обмінялись ми недавно.
- Герцог* Одне лице, одна одежа, голос,—
І дві людини! Це якась мана!
- Себастьян* Антоніо, мій друже дорогий!
Як мучився без тебе, як страждав я!
- Антоніо* Ти — Себастьян?
- Себастьян* А ти непевний в цьому?
- Антоніо* Та як же розділився ти надвое?
Неначе яблука дві половинки
Ці два створіння. Хто з них Себастьян?
- Олівія* Незрозуміла річ!
- Себастьян* Що це таке?
Ніколи в мене брата не було,
І сили неземної я не маю,
Щоб бути й тут, і скрізь. Я мав сестру —
Її поглинули холодні хвилі...
(До Віоли)
Хто ви? В яким спорідненні зо мною?
Відкіль? Якого роду? Як вас звати?
- Віола* Вродився я у місті Мессаліні,
Мій батько звався Себастьяном. Брата
Так само звали теж. В такій одежі
Знайшов на дні морському він могилу.
Як можуть духи брата людську подобу.
То ти з'явивсь, щоб ужахнути нас.
- Себастьян* Я справді дух, але земною плоттю
Мене нагородила мати, як і всіх.
Якби ти жінка — на твоє чоло
Пролив би сльози я і так сказав би:
«Моя Віоло, будь здорова, сестро!»

- Віола* Мій батько мав родимий знак на лобі.
- Себастьян* Мій теж.
- Віола* Умер він у той самий день,
Коли збулось тринадцять літ Віолі.
- Себастьян* О, спомин цей живе в мені довіку!
Так, увірвалося його життя,
Коли сестрі тринадцять літ минуло.
- Віола* Отож ніщо, лиш одяг чоловічий,
В який убраться довелось мені,
Щасливими нам бути заважає!
Не обнімай мене: хай місце й час
Дозволять нам пізнати одне одного
І доведуть, що справді я Віола.
У капітана, що живе в цім місті,
Лежить моя дівоча одіж. Він
Урятував мене, і я змогла
Ясному герцогові слугувати,
Бути посередником в ділах його
З вельможною графинею цією.
- Себастьян* Виходить, помилились ви, графине.
Якби сама не втрутилась природа,
Були б ви з дівчиною обвінчались.
А втім, клянусь, в цій помилці є й правда.
Ваш муж зберіг дівочу чистоту.
- Герцог* Не диво: кров у нього благородна.
Коли це так, то й я дістану пайку
З розбитого в час бурі корабля.
(До Віоли)
Від тебе чув я, що ніколи жінку
Так, як мене, ти полюбиш не зможеш.
- Віола* І в цих словах я ладна присягнутись —
І присягу так свято зберегти,
Як це склепіння береже небесне
Вогонь, що день від ночі відрізняє.
- Герцог* Подай же руку, хай я спроможуся
Тебе в жіночім одязі побачить.
- Віола* Той капітан, що врятував мене,
Зберіг мій одяг. Та шкода! На нього
Поскаржився Мальволіо, і він
Ув'язнений.

Олівія

Він скоро вільний буде.
Гей, приведіть Мальволю! Ах боже,
Згадала я, що збожеволів бідний!

Входять блазень з листом і Фабіан.

В самої мене розум був затьмаривсь,
І я забула про його безумство.
Що там з Мальволю, кажи мерщій!

Блазень Та що, графине, він бореться з Вельзевулом, як тільки може чоловік у такій пригоді. Ось він написав вам листа. Я мав віддати вам його сьогодні вранці, але ж листи божевільного — це не євангеліє, то й не дуже важить, коли їх передають.

Олівія Розкрий його і прочитай.

Блазень Дивіться і навчайтесь: дурень читає листа божевільного.

(Читає)

«Йй-богу, пані...»

Олівія Що, що? Ти збожеволів?

Блазень Ні, пані, я тільки читаю слова божевільного. Коли вашої ясності воля, щоб вони були прочитані так, як треба, дайте мені змогу читати.

Олівія Прошу тебе, читай його по-розумному.

Блазень Я так і роблю, мадонно: але, щоб вчитати в ньому розумне, треба читати його так, як я читаю. Отже, слухайте уважно, принцесо моя.

Олівія

(до Фабіана)

Читай ти!

Фабіан

(читає)

«Йй-богу, пані, ви кривдите мене, і люди про це довідаються. Хоч ви замкнули мене в темряві і дали вашому п'яному родичеві владу надо мною, але я так само при своїм розумі, як і ви. У мене є власний ваш лист, що заохотив мене так поводитись, і я певен, що могу цим листом виправдати себе, а вас присоромити. Думайте про мене, як хочете. Я на короткий час забуваю про свій обов'язок, в мені говорить моя кривда.

*Узятий за божевільного
Мальволю»*

Олівія Це він писав?

Блазень Так, пані.

Олівія Це не зовсім
На божевілья схоже, Фабіане.
Звільни його, і хай іде сюди.

Фабіан виходить.

Мій володарю, коли ваша воля,
Мене ви майте за свою сестру
І згодьтеся, щоб день один вінчав
Обидва шлюби у моєму домі.

Герцог Охоче пристаю на це, графине.
(До Віоли)
Твій владар відпуска тебе. За службу,
Таку сумлінну, вірну, не властиву
Для ніжної, несміливої статі,
Таку чужу всім звичаям твоїм,
Прийми цю руку на союз довічний,
Будь владаркою владаря свого!

Олівія О сестро!
Входять Фабіан і Мальволіо.

Герцог Так оце той божевільний?

Олівія Атож, це він. Мальвольйо, що з тобою?

Мальволіо Мене ви, пані, скривдили жорстоко.
Так, скривдили.

Олівія Я, друже? Анічим!

Мальволіо Ні, скривдили. Візьміть цього листа
І прочитайте. Вашою рукою
Він писаний — не будете ж перечить?
Або скажіть, що це чужа печатка,
Слова не ваші і рука також!
Не скажете! Отож признайтесь ширю
В усьому і скажіть мені відверто,
Чому таку явили ви прихильність,
Підв'язки навхрест мати наказали,
До вас прибути у панчохах жовтих
І Тобію, і челядь зневажать!

Коли я все те виконав покiрно,
Чом ви мене дозволили замкнути,
Та ще й священника нашоь прислали,
Зробили посмиховищем слугу?

Олівія Мальволіо, це не моя рука,
Хоч визнаю, що є чимала схожість.
Марії справа це. Я пам'ятаю,
Що першою вона про безум твій
Оповістила, а тоді прийшов
Ти, усмихаючись, в панчохах жовтих,
В підв'язках нахрест. Годі ж, заспокойся,
Недобрий жарт з тобою жартували,
І як знайдемо винуватців ми,
То будеш ти й позовник, і суддя
У власній справі.

Фабіан Вислухайте, пані!
Нехай ні скарга, ні майбутня сварка
Не тьмарять радісного дня цього,
Яким я милувався. В цій надії
Признаюся, що я і Тобіо
Це все на зло Мальволіо зробили,
Щоб за нечемність покарать його.
Марія лист, на просьбу Тобіо,
Скомпонувала — і за це її
Бере собі пан Тобіо за жінку.
Ця витівка така була весела,
Що варга більше сміху, аніж помсти,
І як образи зважить обопільні,
То порівну їх буде там і тут.

Олівія Як одурили, дурнику, тебе!

Блазень Отак «одні родяться великими, інші здобувають велич, а декому її накидають». Пане, я брав участь у цій інтерлюдії, грав роль отця Топаса, та це не так важливо. «Я не божевільний, отче Топасе!» Ви пам'ятаєте? «Пані, чого ви смієтеся з жартів цього нездарного негідника? Він і слова не мовить». Ось так круговерть часу несе відомсту.

Мальволіо Іще я відплачу всій вашій зграї!
(*Виходить*)

Олівія З бідахи насміялися жорстоко!

Герцог Догнать його і вмовить помиритись!
Не розповів він ще про капітана.

Коли про все дізнаємося ми —
Блаженний час нам поєднає душі.
Тим часом я гостюю в тебе, сестро,
Ходім, Цезарію. Ти будеш ним,
Аж поки не обернешся на жінку:
Тоді мені велителькою станеш
І королевою всіх мрій Орсіно!

Виходять усі, крім блазня.

Блазень

(співає)

Коли хлопчиною я був —
Гей-го, усе бредня!
Чимало жартів я утнув,
Бо дощ іде щодня.

Коли я чоловіком став —
Гей-го, усе бредня!
Скупий всі двері замикав,
Бо дощ іде щодня

Коли женився на горі я —
Гей-го, усе бредня!
Пропала вся краса моя,
Бо дощ іде щодня.

А як лягати час прийшов,
Гей-го, усе бредня!
То на горшки всі хміль найшов,
Бо дощ іде щодня.

Пора нам спати, грі кінець —
Гей-го, усе бредня!
Але ми раді навпростець
Годити вам щодня!

(Виходить)

ДВНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК СОБІ ХОЧЕТЕ

Точна дата постановки невідома. Якийсь адвокат Джон Меннінгем повідомляє, що 2 лютого 1602 р. на сцені юридичної корпорації Мідл-Темплъ було поставлено комедію з незвичайною назвою «Дванадцята ніч, або Як собі хочете». Але це могла бути й не перша постановка комедії Шекспіра. Час її написання датується приблизно кінцем 1599 р.—початком 1600 р. Саме в цей час Лондон відвідав італійський герцог Орсіно Браччано, чім ім'ям названий один з центральних персонажів комедії. In folio п'єса видана 1623 р.

Перша частина назви комедії пов'язана з днем її прем'єри. Дванадцятої ночі після різдва (6 січня) завершувався період новорічних свят, які відзначали го-мінкими ігрищами й веселими виставами. Мабуть, для постановки в цей останній день зимових свят і написано комедію. Друга частина її заголовку натякає на різноманітність сюжетних мотивів у п'єсі і звернена безпосередньо до глядачів, яким обіцяють показати все, «що хочете».

Основна фабульна лінія (Олівія — Орсіно — Віола) запозичена з книжки Барнебі Річа «Прощання з військовою професією» (1581). На цю ж саму тему написано італійську комедію «Переплутані» (поставлена 1531 р. в Сієнні), в якій героя-педанта звати Малевоті. 1543 р. вона була перекладена французькою мовою. Кембріджські студенти виконували її у 1590-му і в 1598 рр. латинською мовою під назвою «Лелія». Існувала й інша італійська комедія «Ошуканці». Один з її персонажів називається Цезар (Цезаріо). Розробляв цей сюжет і Маттео Банделло в одній із своїх новел, використаний згодом Барнебі Річем, якому був знайомий її французький переклад. Персонажі другого комедійного плану (пан Тобіо Гик, пан Андреа Тряс, Мальволіо та ін.) створені уявою Шекспіра.

«Дванадцята ніч, або Як собі хочете» завершує серію ранніх Шекспірових комедій, сповисних веселої безпосередності і радісного життєлюбства. Слідом за нею з'являються так звані «похмурі комедії». Немовби підводячи підсумок раніше написаному, драматург знову використовує ситуації, що вже розроблялися ним, звертається до знайомих характеристик, удосконалює численні комедійні прийоми. Близнюки зустрічаються в «Комедії помилок», переодягання героїні в чоловічий одяг обігрувалося в «Двох веронцях», «Венеціанському купцеві», «Як вам це сподобається»; пан Тобіо Гик нагадує Фальстафа, Андреа Трис — Слендера з «Віндзорських жартівниць».

Комедія, однак, не є копіляцією раніше створеного драматургом. Кожен з мотивів набирає тут нового звучання, поглиблюється психологічна обумовленість, створюються оригінальні ігрові ситуації. Зовсім по-новому звучить у п'єсі, наприклад, тема близнюків. У «Комедії помилок» вона використана Шекспіром як джерело нескінченних кумедних ситуацій, що будувались на перозумінні героями того становища, в якому вони опинилися. Кмітливий ефект мав суто зовнішній характер, не зачіпав внутрішнього світу персонажів, які не себе вважали винними в неприродності того, що відбувається, а своїх нетямущих співбесідників.

У «Дванадцятій ночі» мотив близнюків об'єднаний з традиційним комедійним мотивом переодягання. Виникає зовсім незвичайна психологічна ситуація. Віолу, переодягнену в чоловіче вбрання, зовні не можна відрізнити від її брата Себастьяна, про існування якого ніхто з персонажів, що оточують її, не здогадується аж до щасливого фіналу. Сама ж героїня не перестає відчувати неприродності того становища, в якому вона опинилась, для її вдачі, для її жіночого ества. Невідповідність має тут глибоко особистий характер. Як Цезарію Віола не повинна виявляти боягузтва, а вона боїться поєдинку, на який її викликано. Як Віола героїня хотіла б розповісти про своє кохання герцогові Орсіно, але як Цезарію вона змушена говорити про кохання герцога до красуні Олівії. І цим Віола відрізняється від Порції і навіть від Розалінди, яка все-таки грає чоловічу роль перед закоханим у неї Орландо.

Перед нами — весела романтична казка, останній варіант комедійної гуманістичної утопії, створеної натхненням драматурга. Місце дії п'єси — фантастична Іллірія. Оточена морем, Іллірія нагадує романтичну Італію ранніх комедій Шекспіра. Її безтурботні жителі якщо й страждають, то тільки від неподіленого кохання. В ній, як у Бельмонті («Венеціанський купець»), не змовкає музика. Але це — добра, давня Англія з її традиційними веселунами, які люблять розігрування й жарти.

Порівняно з попередніми творами Шекспіра, в «Дванадцятій ночі» посилено елемент відокремленості комедійної фантастичної країни від решти світу. Рух персонажів обмежено чітко визначеним простором, за межі якого ніхто не виходить. У «Комедії помилок» та у «Венеціанському купцеві» мотив морських мандрів був важливим компонентом сюжету: кидають герцогство, рятуючись в Арденнському лісі, персонажі «Як вам це сподобається»; повертається з війни, йдучи назустріч будь-яким пригодам герої комедії «Багато галасу з нічого». Віола і Себастьян опинились тут внаслідок того, що розбився їх корабель, і залишаються в цій країні назавжди. Своєрідні і її жителі — це герцог Орсіно і красуня Олівія зі своїми домашніми. Камерійність підсилюється відсутністю традиційних комічних персонажів другого плану (стражники та ін.), які безпосередньо не входять до провідних дійових осіб.

Головною героїнею комедії є Віола. Весела й енергійна, вона сміливо йде назустріч будь-яким пригодам. Опинившись у незнайомій для неї країні, Віола одразу ж намагається розібратись у всьому, що її оточує. Героїню цікавить усе, навіть і те, чи одружений герцог Орсіно. Тверезий розум допомагає їй одразу ж прийняти рішення: переодягнувшись пажем, вона піде служити герцогові.

Виведення Віоли на передній план не випадкове. Саме вона втілює вільну природність закоханих героїнь романтичних комедій Шекспіра. З нею пов'язана й провідна в ранній творчості драматурга тема кохання та дружби. Особливе становище Віоли-Цезарію дає можливість показати героїню відразу в двох ампулах: вірного друга й ліричної закоханої. Віола вірно кохає Орсіно, але водночас намагається схилити горду Олівію відповідати на почуття герцога.

Ця ситуація нетрадиційна для ранніх комедій Шекспіра, героїні яких рішуче борються за своє право на кохання. Роль Віоли в комедії, по суті, пасивна,

і це контрастує з її вдачею. До речі, ліричні пісні, що надають п'есі меланхолійного відтінку, спочатку виконувала саме Віола, і тільки при пізнішій переробці вони перейшли до блазня Феста. Не є Віола й основним ініціатором інтриги. Розв'язка комедії певною мірою випадкова: всі конфліктні ситуації знімаються несподівано появою Себастьяна. «Дванадцята ніч» була написана наприкінці раннього періоду творчості Шекспіра, що, очевидно, знайшло своє вираження в певній зміні акцентів. Залишаючи попередній характер героїні, драматург звертає увагу вже не тільки на активність і рішучість Віоли, але й на самовідданість її почуттів.

Проте було б помилковим бачити в героїні персонаж лірико-меланхолійний. Характер Віоли цілком зумовлений епохою Відродження, з його пристрасним життєлюбством, упевненістю в неодмінній перемозі природного людського начала, вірою в право людини на щастя. Саме це відрізняє Віолу від двох інших провідних персонажів комедії: герцога Орсіно та Олівії.

Закоханість герцога Орсіно в Олівію нагадує почуття Ромео до неприступної красуні Розалінди на початку трагедії. Це — лише гра в любов, програння захоплюючої своєю новизною ситуації. Герцог насолоджується своїм стражданням. Під звуки музики, обов'язкового атрибуту закоханого, він захоплено виконує свою роль. Розмови з Цезаріо-Віолою дають йому не менше задоволення. Те, що герої знаходять одне одного наприкінці комедії, цілком психологічно вмотивоване.

Лише зовні здається іншою ситуація, в якій перебуває Олівія. Всупереч природі юна героїня вирішує відмовитись від усіх радощів життя, поринувши в сумні роздуми про смерть батька та брата. Її жалобна фата — своєрідна машкара, до якої цілком можна вдатись, коли в цьому виникає потреба (сцена появи Цезаріо-Віоли). Олівія нудиться, обране нею амплуа явно не відповідає її натурі. Перебороти природне прагнення щастя героїні не вдається. І природа карає її за зухвалість, примушуючи покохати переодягнену Віолу-Цезаріо (цей мотив був використаний Шекспіром у комедії «Як вам це сподобається», лінія Феба і Розалінда-Ганімед). Але, зрештою, природне перемагає. Все неприродне, надумане відкинуто, і традиційними весіллями завершується лінія «романтичних» персонажів комедії.

Поряд з героями першого плану виступають персонажі комедійні. Разом з ними в п'есу входить дух веселого розігрування, дотепного жарту, бездумної насолоди життям. Це — сама людська природа, позбавлена всіляких прикрас. Особливо виразний образ пана Тобію Гика, який вносить в комедію яскраву фарсовість. Збіднілий дворянин, він живе за рахунок своєї небоги Олівії, зовсім не соромлячись свого становища. Пан Тобію, не визнаючи горя й страждань, наївно певен того, що людину створено тільки для втіх. Сенс життя для нього — це соковиті біфштекси, добре вино, весела компанія.

Шекспір далекий від осуду свого героя. Поки що автор бачить пана Тобію очима художника Ренесансу. Незвичайна обжерливість героя, його сластолюбство, нестримна веселість — все це прояви необмежених можливостей розкутої людської натури. Коли персонажі першого плану існують у світі кохання, природне середовище пана Тобію і його друзів — світ веселощів. Сценічна функція цих персонажів — бути антитезою як піднесено-романтичного світу героїв першого

плану, так і пуритансько-аскетичного сприйняття, втіленого в комедії в образі ключника Мальволіо.

Мальволіо посідає особливе місце серед переонажів п'єси. Його образ, комедійний на початку, поступово набуває іншого забарвлення. Кістлявий і суворий ключник ненавидить радість і веселощі. Він підтримує Олівію в її намірі відмовитись від світу, його драгує зухвала безпорадність Марії, життєрадісність пана Тобіо. Невідповідність героя його оточенню поки що викликає лише сміх. Але ось починається його розігрування, вигадане Марією. Досить Мальволіо повірити, ніби в нього закохана Олівія, щоб святенник-пуританин перетворився на очах у глядачів у деспота й тирана. Влада п'янить героя. Жалюгідний і нікчемний, він уявляє себе вже вершнтелем людських доль. Разом з Мальволіо в умовно-поетичний світ комедії входить реальне зло. Жарт затягується, набирає напружено-драматичного характеру. Мальволіо поки що безсилий, але його обіцянка помститися жартівникам, виходячи за межі сценічного часу, лишає прикре враження.

Розходиться з загальним життєрадісним настроєм комедії і образ блязня-філософа Феста. Герой такий самий дотепний і проникливий, як його численні сценічні попередники. Проте в його репліках часто-густо відчувається втома від веселощів, його жарти сповнені меланхолії. Слід, однак, брати до уваги ті зміни, що були внесені в роль Феста під час пізніших переробок комедії. Саме тоді з'являється музичний акомпанемент ролі, який ще більше підсилює її меланхолійне звучання.

Поява трагікомічних і меланхолійних елементів у структурі комедії все ж не позбавляє її життєрадісності й оптимізму. «Дванадцята ніч» разом з «Багато галасу з нічого» та «Як вам це сподобається» увінчує ранній комедійний період творчості драматурга.

Яскрава й весела комедія віддавна привертає увагу акторських колективів. На дореволюційній сцені роль Олівії виконувала відома російська актриса Малого театру Г. Федотова. У 1917 р. «Дванадцята ніч» увійшла до репертуару Художнього театру. Режисером постановки був Б. Сушкевич, керівником К. Станіславський. Головні ролі виконували С. Гіацинтова, В. Готовцев, М. Чехов. Театр запропонував гротескно-буфонне трактування сюжету. Ленінградський театр Комедії (пост. М. Акімова) віддав перевагу гострокомедійному вирішенню ліричного плану п'єси.

З'являються і екранізації «Дванадцятої ночі». У 1955 р. режисером Я. Фрідом була створена кіноверсія комедії.

Чимало цікавих вистав побачив і український глядач. У 1945 р. до комедії Шекспіра звернувся Одеський театр ім. Жовтневої революції (реж. Б. Тягну); у 1948 р.— Донецький музично-драматичний театр ім. Артема (реж. М. Смирнов). Найкращою стала постановка «Дванадцятої ночі» в Київському театрі ім. Франка (реж. Ш. Варшавер). Вистава приваблювала зіграністю акторського ансамблю, простотою й лаконічністю режисерського вирішення. Виконавиця ролі Віоли — К. Осмяловська — підкреслила ліризм, жіночність і силу волі своєї героїні. Дурним і самозакоханим постав перед глядачами Мальволіо (Д. Мілютенко).

Російською мовою комедія перекладалась А. Кронебергом, А. Соколовським, П. Гнедичем, М. Лозинським. У 1950 р. вийшов переклад комедії українською мовою, здійснений видатним українським поетом М. Рильським.

ПРИМІТКИ

ДО «ДВНАДЦЯТОЇ НОЧІ, АБО ЯК СОБІ ХОЧЕТЕ»

С. 172. *Іллірія* — давня назва краю, на східному узбережжі Адріатичного моря. Відповідає сучасній Югославії та Албанії. У Шекспіра умовне позначення фантастичної країни.

С. 173. *Як музика — це пристрасті пожива...* — Музика за Шекспіром — невичерпне джерело емоцій і насамперед любові. Душевні «страждання» закоханого герцога заспокоює лише ніжний спів. Музиканти супроводять його скрізь.

Я ніби олень. Наче люті пси, Палкі за мною гоняться бажання. — Поетичний образ, породжений грецьким міфом про Актеона, який під час полювання несподівано побачив Артеміду. Розгнівана богиня перетворила мисливця на оленя, і його розірвали власні пси.

С. 174. *І трони три — печінку, серце й мозок...* — За давніми уявленнями ці органи вважались носіями пристрасті, думки й сили волі.

Елізіум (гр. міф.) — загробний світ, де після смерті перебувають доблесні душі.

С. 175. *Аріон* — грецький поет і музикант (VII—VI ст. до н. е.). З ім'ям Аріона пов'язано легенду про його чудесний порятунок. Зачарований співом поета дельфін нібито на своїй спині виніс Аріона на берег з розбурханих хвиль.

С. 176. *Та хочу вірити — твоя душа В гармонії з поставою твоєю.* — Один з постулатів раннього Відродження. Гармонія повинна бути основою людської особистості, що сприймається як поєднання зовнішньої й внутрішньої досконалості. Розлад цих двох засад знайде своє відображення в трагедійних творах драматурга.

Представ мене йому ти як кастрата... — Євнухи надзвичайно високо цінувались як співці дискантових партій.

Що ж, будьте євнухом, а я німим... — Гаремні східних володарів охоронялись найчастіше рабами, в яких було вирізано язик, та євнухами.

Пан Тобіо Гук (Welch). — У цьому прізвищі натяк на непомірний апетит персонажа та його пристрасті до міцних напоїв.

С. 177. *Пан Андреа Тряс* — прізвище героя теж промовисте, натякає на його боягузливість.

С. 178. *Простягніть свою руку до шинквасу і дайте їй пити.*— В жартівливому діалозі Марії й пана Андреа обігрується давнє уявлення про те, що сухі й холодні руки мають люди, нездатні до почуттів.

...тобі бракує келиха канарського...— Міцне вино з Канарських островів дуже цінувалося в Англії.

С. 179. *Хіба вони можуть укритись порохом, як портрет місіс Молл?* — *Місіс Молл* — відома лондонська куртизанка часів Шекспіра.

С. 180. *...Тельця?* — *...Це знаменує груди й серце.*— За астрономічними уявленнями того часу кожне з небесних світил впливало на саме йому підвладні частини людського тіла.

С. 181. *Уста Діани* — *чи вони ніжніші!*— Римська богиня полювання Діана вважалася втіленням цюотливості. Цим порівнянням герцог підкреслює, що його юний паж ще ніколи не був закоханий.

С. 182. *...як сказав Квінапал...*— Ім'я *Квінапал* — вигадане як пародійний натяк на античні авторитети.

Мальволіо — значуще ім'я, утворене від італійських слів «*mala voglia*» — лиха воля, зловмисність. Образ *Мальволіо* — наближений до англійської дійсності XVI ст. В ньому чимало характерних рис англійського пуританина того часу.

С. 184. *Нехай пошле тобі Меркурій свої дари...*— *Меркурій* (рим. міф.) — бог торгівлі, патрон купців і ремісників. Його вважали також ласкавим до брехунів. Саме на це натякає блазень.

С. 185. *...як стоєт біля дверей шерифа...*— Біля дому шерифа встановлювали два стовпи для оголошень. Між ними була лава, на якій сідали відвідувачі та заарештовані.

С. 187. *Приборкайте вашого велетня, принцесо.*— Натяк на традиційний казковий сюжет: принцеса, яку пильно охороняє велетень, Цезаріо (Віола) називає велетнем *Мальволіо*.

С. 189. *Поставив би при вашому порозі Я куреня...*— Пародійний натяк на традиційний сюжет: закоханий рицар присвячує все життя спогляданню краси своєї дами.

С. 192. *О ти, людська одеже! Як лукаво Людські ти очі можеш обманити!* — Мотив обманливості світу пабуває особливого значення в пізніх трагедіях Шекспіра.

С. 193. *Хіба ж наше життя не складається з чотирьох стихій?* — Давні наукові теорії стверджували наявність у природі чотирьох стихій (земля, вода, повітря, вогонь), з яких складається життя. Від їх співвідношення нібито залежить людське здоров'я.

С. 194. *Чи ви коли бачили вивіску «Три дурні»?* — Над входом до шинку інколи малювали дві ослячі голови з підписом: «Нас троє». Третім був той, хто підходив до вивіски. Звідси репліка папа Тобіо: «Здоров, осле!».

Пірогрозмітуса... вапанів... квебуський — Ідеться про якусь вигадану блазнем історію.

Я сховав твій подарунок, бо ніс пана Мальволіо — не пужално; моя коханка білоручка, а мірмідонці — не пивниця. — Слова блазня лише на перший погляд здаються нісенітницею. Він хоче сказати, що сховав шість грошів зі страху перед Мальволіо. Цих грошей, проте, замало для того, щоб піти до таверни, а коханка блазня надто пристойна, щоб спуститися з нею до пивниці.

С. 195. *...що вимотав би з одного ткача три душі?* — Слова пана Тобіо мають подвійне значення. Ткачі вважалися знавцями співу, і галасливий хор повинен був їх роздратувати. Крім того, чимало ткачів були пуританми, які визнавали лише релігійну музику. Жартівливі натяки на релігійну обмеженість пуритан не раз зустрічаються в комедії.

«Мовчи, шахраю... «Ми — три веселі молодці» — популярні англійські балади того часу.

С. 198. *Добраніч, амазонко Пентезілеє!* — *Пентезілея* — в античній міфології цариця племені жінок-воївниць амазонок, яка прийшла на допомогу троянцям під час Троянської війни. Пан Тобіо, порівнюючи Марію з Пентезілеєю, підкреслює її задержуватість.

С. 208. *Входять Віола й блазень з барабаном.* — Маленький барабан був невід'ємною ознакою блазня.

С. 209. *Слова, бачите, стали продажними, як їх зганьбили оковами.* — Досить гострий натяк на указ 1600 р., за яким у театрі вводились суворі цензурні обмеження.

С. 210. *Нехай пошле тобі Юпітер бороду, як тільки матиме запас волосся.* — Юпітера завжди зображували з густою, кучерявою бородою.

Я охоче зіграв би роль Пандара Фрігійського, пане, щоб поєднати Крессіду з тим Троїлом. — Троянець Пандар був посередником між своєю племінницею Крессідою та закоханим у неї сином царя Пріама Троїлом. Порівнюючи себе з Пандарем, блазень канючить у Цезаріо (Віоли) ще одну монету.

Крессіда була жebraчка. — За зрадливість боги покарали Крессіду проказою. Вона стала жebraчкою й доживала віку в злиднях. Цей мотив був поширений в англійських баладах XVI ст.

С. 212. *Над музику небесних сфер було б.* — За уявленнями давніх філософів кожна планету оточено кільцем, її сферою. Коли планети обертаються, лунає гармонійна музика сфер.

С. 213. *Твій шлях — на захід — тобто «наші шляхи розійшлись».*

С. 214. *...до того, як Ной став мореплавцем.* — Тобто ще до всесвітнього потопу. За біблійною оповіддю лише праведний муж Ной врятувався від потопу. Він збудував ковчег і, коли стала прибувати вода, відплив на ньому. *...попливли на північ, де будете висіти, як крижинка на бороді голландця...* — Фі-

біан удавано нарікає на нерішучість пана Андреа, якого графиня нібито буде вважати холодним та нечулим.

С. 215. *...хоч би він був завбільшки з уерське ліжко...—* В одній корчмі у місті Уері було велетенське ліжко, в якому відразу поміщалося понад 20 чоловік. Це ліжко показували цікавим як дивину.

...коли в його печінці знайдеться стільки крові, щоб викупати блоху...— За давніми уявленнями, печінка, позбавлена крові,— ознака боязливості.

Достоту вчитель, що веде школярів до церкви!— В образі Мальволіо чимало рис традиційного для Шекспіра комедійного персонажа — вчителя-педанта: ту-пість, обмеженість тощо.

...на обличчі його утворюється більше ліній, ніж на новій карті з обома Індіями.— Англійська реалія в тексті. Мова йде про нову карту, створену в 1598—1600 рр., яка вважалась у той час найбільш докладною.

С. 220. *Нехай усі дияволи з пекла вселилися в нього, нехай цілий легіон їх заволодів ним...—* біблійний мотив. В Євангелії від Марка (гл. V) наведено таку притчу: зцілений Христом божевільний промовляє начебто словами диявола: «Ім'я мое легіон, бо нас багато». *Легіон* — римське військове з'єднання.

С. 224. *Він рицар, висвячений дотиком непощербленої рапіри...—* Тобто рицар, який отримав рицарство не за воєнні подвиги.

С. 228. *Прекрасне зло — шкатула це порожня, Яку диявол сам розмалював.—* Поетичний образ прекрасної лише зовнішньо шкатули, як втілення розбіжності між зовнішнім і сущим, зустрічався вже в «Венеціанському купці» Шекспіра.

С. 232. *Колись-то старий празький самітник...—* Горбодук — легендарний король Британії, зображений у популярній трагедії Секвіля і Нортонна «Горбодук» (1562). Проте в трагедії не згадується ні «празький самітник», ні племінниця Горбодука. Це вигадка блазня або персонажів якихось оповідок, що не дійшли до нас.

С. 233. *...мов єгиптянин у темі.—* Натяк на біблійну легенду про те, як, у покару за гріхи єгиптян, на їхній землі три дні не світило сонце.

Що гадає Піфагор про дику птицю?— Натяк на вчення давньогрецького філософа Піфагора про переселення душ.

С. 238. *Кандія* — давня назва острова Крит.

С. 239. *Орсіно, володарю благородний...—* Ситуація, в яку потрапляє Антоніо, та його монолог нагадують схожу сцену з «Комедії помилок» (римова Егеона й герцога).

С. 240. *Не вбити, як піратові з Єгипту, Того, що я люблю?—* В романі грецького письменника Геліодора «Ефіопіка» (III ст. н. е.) є оповідь про

те, як єгипетський розбійник Фіамід, передчуваючи неминучість загибелі, вирішує вбити також свою кохану. Роман виданий в англійському перекладі 1569 р. «Ефіопіку» Геліодора наслідували численні автори галантно-авантюрних романів XVII ст.

С. 248. *Блазень (співає)*.— Під час перших вистав «Дванадцяті ночі» всі музичні номери комедії виконував хлопчик-артист, який у п'єсі грав роль Віоли. Згодом у трупу прийшов видатний комік Роберт Армін, людина надзвичайно музично обдарована. Пісні Віоли було передано Арміну, який виконував роль Фесте. Саме для нього й було написано заключну пісню блазня.

ЮЛІЙ ЦЕЗАР

Час створення трагедії дискусій не викликає: це 1599–1600 рр. Лікар з Базеля Т. Платтер занотує в своєму щоденнику, що 21 вересня 1599 р. він дивився в Лосидонському театрі «трагедію про першого імператора Юлія Цезаря». Певно, йдеться про одну з перших постановок Шекспірового «Юлія Цезаря» на сцені нещодавно відкритого театру «Глобус». Переказ епізоду на форумі (III, 2) зустрічається в «Зерцалі мучеників» Джона Віверса (написано 1599 р., видано 1601 р.). Текст п'єси був відомий і Бенові Джонсону, авторові трагедії на римську тему «Падіння Сеяна» (поставлено 1603 р.). Уперше «Юлій Цезар» був надрукований in folio 1623 р.

Основним сюжетним джерелом трагедії були «Життєписи» Плутарха, перекладені на англійську мову Нормтом 1578 р. Шекспір міг використати й інші тексти, наприклад, книги римських авторів про період громадянських війн (листи й промови Цицерона, «Фарсалию, або Про громадянську війну» Лукана, «Римську історію» Аппіана, праці Тацита і Светонія та ін.), досить популярні в середньовічних переказах і тлумаченнях. До історії Стародавнього Риму охоче звертались і драматурги — попередники й сучасники Шекспіра. Особливо поширені були сюжети, об'єднані постаттю першого римського диктатора Юлія Цезаря. П'єси на цю тему створюють Р. Гарнье («Корнелія», англ. переклад 1594), М. Мюре («Юлій Цезар»), Ж. Гравін («Цезар») та ін. «Римська трагедія», таким чином, мала вже усталену літературну традицію.

Звертався до історії Стародавнього Риму і сам Шекспір у трагедії «Тит Андронік». Проте «Юлій Цезар» — твір відмінний від усього раніше написаного драматургом. Трагедія — сполучна ланка між останньою хронікою 90-х років («Генріх V», 1598) і першою трагедією 600-х («Гамлет», 1600). У п'єсі відбито глибокий злам у світогляді Шекспіра, породжений змінами в англійській дійсності на межі XVI—XVII ст. В останні роки правління королеви Єлизавети і в перші — Якова I Стюарта політична боротьба в країні надзвичайно загострилася (змова Ессекса 1600—1601 рр., «Порохова змова» 1605 р.). Духовний клімат в Англії напередодні цих подій і відбиває «Юлій Цезар», перша з-поміж великих трагедій Шекспіра.

Злам у творчості драматурга не був несподіваним. Трагічні ноти з'являються